

ТРЕЋИ ДЕО

ГОДИНА 1942.

ОСЕКА ПАРТИЗАНСКЕ БОРБЕ

г

Крај 1941. и почетак 1942. године су прекретница у борбама и акцијама партизана у Поморављу.

Повлачењем Поморавског партизанског одреда новембарских дана 1941. у правцу Дулена и Ацијиних Ливада пред удруженим непријатељским снагама — Немаца, недићеваца, љотићеваца, четника Косте Пећанца и Гордића — на овом терену остају само мање групе и појединци.^г) На територији среза параћинског остали су чланови КПЈ: Драгиша Цанковић, судија, и Стојанка Радошевић, професор. На територији среза левачког остали су чланови Партије: Милорад Марковић, опанчарски радник из Секурича, Миодраг Маринковић и Радомир Милојевић, а од чланова СКОЈ-а остао је Драгослав Јевтић, абацијски радник из Секурича. На територији среза беличког остају чланови Партије: Радоје Стевановић Ћопа, земљорадник из Шантаровца, Животије У. Петровић Жила из Бунара, први командир Беличке партизанске чете.

У ресавском срезу остало је око седам чланова Партије: у Кушиљеву је остао Мика Стојановић, земљорадник, у Свилајнцу — Жика Милошевић, обућарски радник и Нада Јовановић, ученица, у Дубљу — Јован Китић, зидар, Божидар Цветковић, земљорадник — дело-вођа, Петар Гроздановић, земљорадник и Стојан, земљорадник. Од позадинских партијских радника остали су Драгош Илић, Ратомир Ристић Сеља и Реља Чоловић.

^г) ИАС — Ф. — 16/1.

На овом терену биле су јаке непријатељске снаге и вршиле свакодневне потере и претресе терена, хапшења симпатизера НОП-а, депортирања.

Сурова и оштра зима још више је отежала положај партизанских бораца и партијских радника. Зато је 8. јануара 1942. друг Тито са Романије упутио наређење Главном штабу Србије, дајући му истовремено и упутство о начину груписања партизанских одреда. У том наређењу друг Тито поставља ове задатке: организовати партизанске одреде, војнички их добро учврстити и очистити од колебљивих елемената; са јединицама се не упуштати у фронталне и тешке борбе, већ вршити сталне нападе и препаде по комуникацијама и тежити да се дође до што више оружја и муниције; четничке јединице чистити и уништавати гдегод се појаве.²⁾

Ресавска и Моравска партизанска чета водиле су љуте и тешке борбе повлачећи се преко Млаве у пожаревачки округ. После битке на Црном врху у млавском срезу 15. јануара 1942. опстанак чета као целине био је немогућ. Одржано је саветовање с руководством Пожаревачког одреда „Вељко Дугошевић“, с којим су чете сарађивале на територији Пожаревца и Хомоља. Руководство чета донело је одлуку да се оне расформирају и у мањим групама свака врати на свој терен где ће се припремати, вршити мање акције, а чим опролећа да продуже с организованим и већим акцијама у Ресави и Поморављу.

У борби на Црном врху погинуо је Чеда Васовић, политички комесар Пожаревачког одреда, а борац Ресавске чете Миодраг Милановић Конзул био је рањен у главу и уво.

Борци Ресавске и Моравске чете вратили су се на свој терен којим су већ овладали окупатор и недићевци. Требало је почети све испочетка: пронаћи нове људе, склоништа, стварати нову обавештајну службу, прикупљати санитетски материјал, оружје, одећу и друго. Позадински партијски радници имали су сада пуне руке

²⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том II; књ. 2; — Београд, 1954; док. 93; стр. 178—191.

посла како да обезбеде нове везе и привремена уточишта партизана. После битке на Црном врху међу првима у Кушиљево се вратио Миодраг Милановић Конзул који се код своје куће лечио и остао све до лета 1942, кад се пребацио на салаш крај Мораве где су га чувале породица и родбина. На салашу је остао до средине децембра 1942, а онда ступио у Моравску чету, јер се Ресавска партизанска чета није обнављала. По доласку Милановићевом у Кушиљево је стигао и Лаза Стојановић с Миланом Благојевићем, Александром Јовановићем, Животом Јовановићем, Александром Милановићем Сандом, Милојем Јовановићем, Радославом Јовановићем, Лазаром Благојевићем, Бором Николићем Циганчетом и још једним партизанским борцем. Ова десетина партизана ноћу 1. фебруара стигла је кући Стојимира Стојановића, Лазиног оца, али се овде није задржала пошто су недићевци били овладали селом и околином па је било опасно свако кретање и задржавање. Зато су морали још у току ноћи да се негде склоне, јер је кућа Лазиног оца била под присмотром. Поделили су се у неколико групица и договорили да се склоне како ко зна до пролећа, када ће поново почети с акцијама. Лаза Стојановић је с Радославом Јовановићем и Бором Николићем Циганчетом најпре свратио код Лазиног стрица Радослава Стојановића и замолио да их неко време прикрије у својој колиби. Међутим, овај је то одбио под изговором да ће га Немци спалити ако то сазнају. Још исте ноћи они су стигли на потес „Кућиште“, недалеко од села и сместили се у колиби Станимира Богдановића. Он их је ту 2. фебруара затекао јако исцрпљене и премрзле. У разговору скренуо им је пажњу да је колиба под присмотром и да се плаши, ако се сазна да су они ту, да ће га Немци убити и запалити му кућу. По повратку кући Богдановић је испричао својој жени да се у колиби налази Лаза с двојцом бораца — партизана, а ова је то рекла Перки Милановић, а Перка поднареднику српске државне страже — Пешићу с којим је живела. Пешић је одмах обавестио станицу СДПС у Кушиљеву. Председник Чеда Донић и кмет Стеван Стевановић позвани су у станицу ради хватања Лазе. У међувремену, пред подне, крај

колибе је прошао један жандарм из Витежева. Прови-
ривши у колибу, и правећи се да ништа није видео, оти-
шао је даље. Лаза је посумњао да је то извидница неке
потере и из опрезности напустио колибу и пребацио се
са друговима на потес „Шљивоваче“ у правцу Мораве.
Ушли су у колибу Милана Миладиновића у којој су
затекли 10-годишњег Животу Миладиновића и објасни-
ли му да су свратили да се мало огреју. Лаза је замолио
малог Животу да позове свог стрица Милутина, који се
налазио у колиби неколико стотина метара далеко од
ове. Када су се Живота и Милутин враћали, придружио
им се и Драгомир Јанковски, али он није свраћао у ко-
либу већ је наставио према селу. Партизански борац
Радослав Јовановић видео је кроз прозор Драгомира и
хтео да провери ко је; зато је и изишао из колибе. Мали
Живота, који је пошао за њим и сишао чак у двориште,
чуо је да га неко зове иза једног дрвета и када се окре-
нуо видео је жандарма Пешића. Пешић га је упитао кога
има у колиби, а мали Живота, мислећи да су они који
су разговарали са његовим стрцем исто жандарми, од-
говорио му је: „То су ваши“. Жандарми су одмах отво-
рили ватру на колибу. Било их је око 15. Лаза је с дру-
говима прихватио борбу. Милутин Миладиновић при по-
кушају да изиђе из колибе на самом прагу је погођен
метком у грло. Због недостатка муниције Лаза се одлу-
чио да пробије обруч жандарма. Први је излетео из колибе
и убио Јанковића наредника, а партизан Јовановић, који
је покушао да побегне путем према Морави, после неко-
лико десетина метара пао је у снег смртно погођен. Лаза
је бацио једну, па онда и другу бомбу. То је поколебало
жандарме и он је ово искористио и са Бором Николићем
побегао из обруча. Међутим, жандарми су осули плотун
на њих и Лаза је погођен у кук са обема сломљеним
ногама пао и последњом бомбом покушао да се убије, али
она није експлодирала. Жандарми су га ухватили са
одшрафљеном бомбом под грудима. С њим је заробљен
и Бора Циганче.

Била је већ дубока ноћ када су се санке зауставиле
пред општинском зградом у Кушиљеву. Рањеног Лазу
унели су у зграду и оставили да лежи у хладном ход-

нику. Цело пре подне, 3. фебруара, Лаза је остављен у Кушиљеву да би га што већи број сељака видео и уверио се да је најзад и вођа комуниста ухваћен. Тек по подне пребацили су га у болницу, а Бору Циганчета у затвор у Свилајнцу. После два-три дана пребацили су и Лазу у затвор. Ту су почели да га муче и малтретирају да би издао борце Ресавске чете, да би одао где се налази скривено оружје и муниција. Лазу мучења нису застрашила, већ је и даље говорио о оправданости партизанске борбе а увече је стално певао своју песму: „Напред на барикаде, напред...” Када је пред вешање дошао свештеник Миливоје Тирјанић, Лаза му је, између осталог, рекао: „Ја ћу умрети, али моја идеја мора победити. Ја у то верујем и тврдим ..” У зору 9. фебруара пренели су га из затвора и обесили о клин једне бандере на најпрометнијем месту у Свилајнцу и оставили ту два-три дана да га свет гледа. Тако је завршио јуначки свој живот чувени командир Ресавске партизанске чете — народни херој Лаза Стојановић.³⁾ Бора Циганче стрељан је 21. фебруара.

Партијски позадински радник Ратомир Ристић Сеља који је са Драгошем Илићем и Милановићем Конзулом покушао да створи нека упоришта у Седлару, растао се у виноградима изнад Кушиљева с Милановићем Конзулом а са Драгошем Илићем вратио се у Млаву, у Орешковицу. У Орешковци је постојао илегални народно-ослободилачки одбор од три члана још из 1941. и било је доста симпатизера. У ово време млавски срез био је нешто сигурнији за прикривање, јер су непријатељске снаге биле ангажоване у борби и гоњењу Млавске партизанске чете. Такође је нешто боља ситуација била и у селима Вошановцу, Породину, Витежеву, која су била мање изложена жандармеријским и четничким потерама. Због тога је Сеља одлучио да стучи у везу са Лазом и осталим борцима који су се прикривали у Кушиљеву и

³⁾ ИАС — Ф. — 27/422.

ИАС — К—10 — 56/1076.

ИАС — К—8 — 44/1059.

Зборник народних хероја Југославије, Београд, 1957. г., стр. 742.

да их пребаци на овај терен. Зато је послао курирку Ружу (Радмила Милић) у Кушиљево која се састала с Александром Милановићем Сандом и овај јој је рекао да са Лазом и осталим друговима нема везу. У међувремену Ружа је сазнала шта се десило са Лазом и о томе известила Сељу.

Остали партизански борци из Ресавске чете — Милан Благојевић Миланче и његов брат Лаза Благојевић склонили су се краће време у кући Александра Милановића Санде, а онда, плашећи се да не падну у руке учесталим жандармеријским потерама, одлучили да се растану. Пошто су ухватили везу са Сељом, кретали су се у млавском и моравском срезу, мењајући стално место. Санда Милановић се после тога неколико дана скривао код Милосава Васића и код Станковића Деветке, па се опет вратио својој кући и у штали испод јасала ископао bunker и замаскирао шашом. У фебруару били су у ресавском срезу Александар Милановић Санда, Миодраг Милановић Конзул, Милан Благојевић Миланче, Драгош Илић, Реља Чоловић, Јован Гарка, Ратомир Ристић Сеља. У млавски срез код четника у Горњаку (још нису били заоштрени односи) склонили су се Радомир Бранисављевић-Бисић, бивши политички комесар Ресавске чете, Миодраг Мија Бранисављевић-Бисић, из Свилајнца, Петар Петровић, заменик командира Ресавске чете, који је био рањен и једно време се лечио у болници у Петровцу. Остали борци Ресавске партизанске чете, који су после битке на Црном врху наставили борбу у саставу Млавске чете, остали су у њој до маја 1942, када се и она расформирала. После тога у Ресаву су се вратили Милоје Јовановић Ресавац, Александар Петровић Шумски, Дида Танасковић, Вујица Ремењак, Живота Јовановић, Славко Поповић, учитељ из Брзоходе, Доситеј Персић Доса, Миле из Шетоње (борац Млавске чете), Никодије, рудар из Јасенова. Сима Симић Суви и Јовић из Моравске чете су до маја месеца живели у склонипггу у Жабарима кад су прешли у Пожаревачки одред.

До фебруара 1942. погинули су Лаза Стојановић, Александар Јовановић, Бора Николић Циганче и Драги Радовановић, из Ракинца. Сви преживели борци били су

у сталном контакту и вршили припреме. Тако је почела поново да се рађа Ресавска партизанска чета од старих бораца из 1941. и нових бораца.

ДОЛАЗАК БУГАРСКОГ ОКУПАЦИОНОГ КОРПУСА У ПОМОРАВЉЕ

Бугарске трупе смениле су Немце у Параћину и Ћуприји и обезбеђивале железничку пругу све до Лапова. Ове трупе имале су један батаљон у Јагодини који је обезбеђивао пругу од Гиља до Ланишта, а Ланиште је обезбеђивало пругу до Багрдана, Багрдан — према Милошеву и Лапову. Тако се у Поморављу стационирала читава бугарска окупациона дивизија. Њено седиште било је највећим делом у Ћуприји, а штаб дивизије налазио се у згради фабрике шећера. Ради обезбеђења производње угља мањи делови налазили су се у Сењским рудницама. Две чете биле су смештене у Извору и Доњој Мутници, а ради обезбеђивања пруге Параћин—Зајечар.

У таквој ситуацији Покрајински комитет КПЈ за Србију упутио је 5. јануара 1942. инструкције партијском поверенству за нишку област о ставу према окупационим трупама. Ту се, између осталог, каже:

*„Пре свега треба да пружимо помоћ друговима комунистима из редова бугарске војске. Треба подвлачити братство оба народа . . . Треба позивати бугарску војску да помаже партизане и да им се прикључује. То је једна страна нашег рада политичког, а друга страна да је бугарска војска окупаторска, да она спречава ослобођење нашег народа а тиме и бугарског. Зато се према њој треба односити као према окупатору, тј. чистити терен од бугарских окупационих трупа, наставити са ометањем саобраћаја и изводити све акције које доприносе ослобођењу нашег народа“.*⁴⁾

Комунистичка партија Југославије доследно је спроводила свој интернационалистички став. Знало се да оку-

⁴⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 3; Београд, 1953., стр. 34—36.

пациона бугарска војска није политички јединствена, а у Поморављу су се код бугарских војника осећала разна струјања — и славенофила, и англофила, и германофила (најмање), па и комуниста. Занимљив је случај који се догодио у Параћину: бугарски војници створили су једну русофилску организацију, а један од вођа био је Гоце Гоцев, студент медицине. Њихов рад је био откривен крајем априла 1942. и настало је хапшење војника. Гоцев је после провале извршио самоубиство 1. маја у подруму бугарске команде. Самоубиство је извршио бомбом. Остали чланови организације су похапшени и отерани за Бугарску.⁵⁾

По запоседању додељеног окупационог подручја у Поморављу, бугарски војници нису чинили још злочине. Било је прогона и стрељања, хапшења, али су све ово још увек чинили припадници СДС или су то извршавали немачки полицајци из Јагодине. Месец дана по запоседању територије Бугари су се издржавали сопственим средствима, али после тога окружно начелство је било дужно да им даје 7.000 кгр. меса недељно. Поред тога, давали су им и друге намирнице, као и сточну храну.⁶⁾ И ове бугарске окупационе јединице брзо су угазиле у злочине, ангажујући своје снаге у борби против НОП-а, а истовремено одале су се крађама, пљачкама, насиљима, црноберијанчењу и злочинима.

РЕОРГАНИЗАЦИЈА МАРИОНЕТСКОГ АПАРАТА

Почетком 1942. председници општина узели су власт у своје руке, а то исто чинили су и командири жандармеријских чета и Пећанчеви четници. Чиновништво је било корумпирано и радило је по протекцији. На читавој територији округа квислиншки апарат био је у нереду и овладао је „нерад, хаос и неиздржљиво стање“.⁷⁾ Најтеже је за марионете било да од народа скупе реквизицију. Народ није давао тражене количине хране и сто-

⁵⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 51—52.

⁶⁾ ИАС — Ф. — 16/1—25, 16/119.

⁷⁾ ИАС — Ф. — 24/187, 27/431, 16/150, 16/157—158, 17/147.

ке. Остале су још неизмирене реквизиције из 1941. у висини од 283 говеда и 962 свиње, јер партизани нису дозвољавали народу да даје окупатору реквизицију.

После угушења устанка спроведена је реформа „српске управе“. Уклоњене су бановине, осим Београда, и основано је 14 округа. Почетком 1942. оснива се окружно начелство у Јагодини и врши обједињавање управног и војног апарата ради ефикасније борбе против комуниста и јачег притиска на народ да изврши окупаторске захтеве. Новоформираном начелству у Јагодини припадали су срезови: белички, раванички, ресавски, параћински, деспотовачки, левачки и темнишки. Окружни начелник добија функцију непосредног старешине управних и оружаних органа и под његовом непосредном командом су сви одреди у округу: жандармеријски, добровољачки четнички, као и жандармеријске јединице — чете, водови и станице. Тада је створена СДС спајањем српске оружане силе са Недићевим добровољачким одредима. У Јагодини се формира окружна команда за округ моравски, а у срезовима чете српске државне страже које су преко среских начелника биле подређене окружном начелнику. Паралелно са тим формирају се по селима и станице српске државне пољске страже. Њихов задатак остао је исти: „одржавање реда, прикупљање реквизиције за Немце, хапшење симпатизера НОП-а, обавештавање Немаца о кретању партизана и друго“. Крајем јануара 1942. г. на захтев крајскоманде у Јагодини извршена је мобилизација скоро у свим селима у Поморављу. Из сваког среза мобилисано је око 50 лица и сва су била на двомесечној обуци у Јагодини. Циљ ове мобилизације био је да се станице СДПС ојачају, како би биле способне да се боре против присталица НОП-а и држе народ у покорности.⁶⁾ Ове станице остале су на територији све до јула 1943. Те године све станице биле су повезане са организацијом Драже Михаиловића и радиле су по њеној директиви, те су по договору између четника ДМ и команде СДС — четници напали станице

⁸⁾ ИАС — Ф. — 16/1—25.

ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 64.

СДПС, отворили паљбу и разоружали војнике ових станица који су прешли на страну четника. У овој „борби“ нико није погинуо, јер је такав био договор.

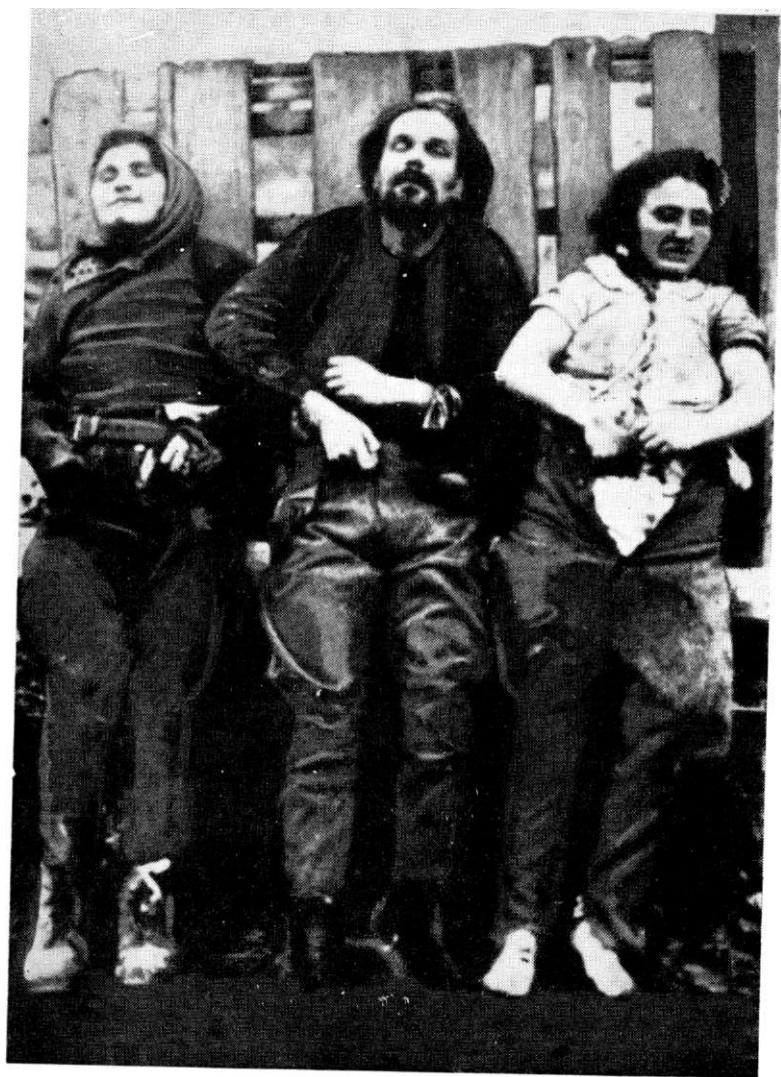
У начелству су формиран и сви референти, а референти су подносили извештаје немачкој команди јер су и они имали исте реферате и тако су обједињавали рад. Сви референти били су проверени људи и одани Немцима. Посебно се истицао први начелник новоформираног начелства Радомир Бошковић, који је био у сталном дослуху са немачким командантом и полицијом и до краја им био одан. У пролеће 1942. одржан је састанак код крајскоманданта у присуству његовог саветника Бема, на коме су присуствовали сви срески начелници, командант и командири СДПС на челу са окружним начелником. Ту су се договорили како ће се заједнички борити против партизана и присталица НОП-а. Бошковић је одржао говор и нагласио: „Не, не, господе, ми ћемо се борити против комуниста, а ви стојте по страни и посматрајте, па кад сви Срби изгину онда се можете ви борити . . .”⁹⁾ Ова сервилност створила му је још веће поверење код окупатора.

У току фебруара и марта окружни начелник, ода ни немачки слуга, прегао је свим снагама да управни и војни апарат среди и обезбеди Немцима пљачку и убијање српског народа. Али то није ишло лако. Стечени углед и рад Партије и њене политике према окупатору за време док су партизанске чете држале овај крај био је још увек снажан. У Поморављу је овладао узнемиравајуће стање за квислинге. Немци су тражили реквизицију, а она је била велика јер је требало испоручити 83 вагона пшенице и 10,5 вагона кукуруза, поред реквизиције у стоци која је разрезана од јануара до марта. Народ не само да није хтео да даје реквизицију, него и његове производне снаге за време окупације су опале, па се и површина за сејање смањила, јер 24 км.² поред пруге нису се смеле засејавати, а оно што је било засејано, то је све било 50 метара лево и десно од пруге посечено. Карактеристична је изјава окружног начелника на кон-

⁹⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 56.

Пушкoмитpaљeз из Ресaвскe чeтe (ИAC — Ф—5|31)

код Кучева 18. новембра 1941. године- с лева- м «,и

ференцији у Београду од 7. фебруара, пуна страха и панике када даје ситуацију и народно расположење у овом округу: „Све ври ... Ако се реквизиција форсира, сва наша безбедност, пушке и митраљеи отпашће... Ни сила не помаже. Редовном реквизицијом не даје нико ништа". Свестан гнева народа против слугерањске политике окупатору, ако се реквизиција буде скупљала силом, констатује да ништа од народа неће добити и да ће настати „гужва напролеће а онда смо избрисани из спискова живих”.¹⁰⁾

За борбу против народног отпора почетком 1942. организован је концентрациони логор у Параћину.¹¹⁾

Новостворена СДС састављена од жандарма, четника и добровољаца, била је несложна и недисциплинована. Четници Косте Пећанца који су сада дошли под команду окружног начелника показивали су отворено своје неслагање. Пећанац је мимо окружног начелника издавао наредбе и у марту четници Темнићког одреда напустили су Поморавље и отишли у Топлицу.¹²⁾ И Белички четнички одред је расформиран. Нарочито се показивао „самосталан” војвода Блашко Михаиловић који је заједно са Немцима разрађивао планове о разбијању НОП-а и зато од њих добијао помоћ. Он је сарађивао и са Гестапоом и сви који су имали његове легитимације слободно су се кретали по раваничком срезу. Левачки четнички одред КП, заједно са станицама СДПС, одржавао је сву власт у овоме срезу, јер у 1942. Немци овде нису имаћи своје јединице већ су повремено долазили из Јагодине, вршили смотру људи и оружја. Зато се и он осећао „самосталан” према окружном начелнику.¹³⁾

Сви четници Косте Пећанца били су постављени и примали и плату од Недићеве владе. Исто стање било је и у осталим срезovima. Четници су били под надзором Немаца. Они су вршили безобзирну реквизицију. Поједине „војводе” спроводиле су самовољу, вршили претре-

¹⁰⁾ ИАС — Ф. — 16/1—25.

¹¹⁾ ИАС — Ф. — 24/188, 16/150.

¹²⁾ ИАС — Ф. — 24/188.

¹³⁾ ИАС — Ф. — 16/1—25.

ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 268.

се приватних станова и односили све што је од вредности (Левачки четнички одред, 8. српски добровољачки одред), осим тога водили су неморалан живот, пијанчили, вршили крађе и др.¹⁴⁾ До свога расформирања, које је дошло као последица борбе око власти између Недићеве СДС и Пећанчевих војвода, четници су хапсили, тукли и убили велики број људи у овом округу.

ХАПШЕЊА ПАРТИЗАНА И ПРИСТАЛИЦА НОП-а

27. марта група преживелих бораца Ресавске партизанске чете која се прикривала у селима Дубнице, Бусура, Буровца и Табановца, била је похватана од четника и предата СДПС у Свилајнцу. У овој групи били су Радомир Бранисављевић-Бисић, Миодраг Мија Бранисављевић-Бисић, из Свилајнца, Петар Петровић, заменик командира Ресавске чете, из Кушиљева, Аврам Трифунчић, из Александровца, Љубиша Јовановић, из Шутеца, Милан Максимовић, из Београда, Бранко Матић, из Бистрице и Добривоје Јанковић, из Добриња. До овог хапшења је дошло кад је отац Александра Милановића Санде са свештеником Вуком Белојевићем ишао у Горњак да успостави везу с овом групом партизанских бораца. Том приликом Петар Петровић дао је Сандином оцу писмо у коме је извештавао Санду да 1. априла треба да се окупе и да почну са већим акцијама. Сандин отац ово писмо није предао Санди. Недићева СДПС из Свилајнца нешто касније похватала је партизане који су се крили у Горњаку. После хватања Петар Петровић и Радомир Бранисављевић-Бисић били су обешени пред зградом општинског одбора 1. априла. Миодраг Бранисављевић-Бисић пупген је кући и данас живи у Свилајнцу.¹⁵⁾

После овог хапшења партизана у Свилајнцу Љубомир Петровић из Кушиљева о свему је обавестио Алек-

¹⁴⁾ ИАС — Ф. — 16/160, 17/47, 24/188.

¹⁵⁾ ИАС — Ф. — 27/389, 16/157.

ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 147.

сандра Милановића Санду који се прикривао код њега и овај се преселио код свога рођака Миланчета Милановића. Међутим, како се ни ту није осећао сигурним, вратио се својој кући и крио у бункеру који је већ ископао у штали испод јасала. Сандин кум Животије Ценковић, из Свилајнца, обавестио је станицу СДПС о овоме. Ухваћен је 3. априла и, после мучења у коме се добро држао и није одао своје другове — стрељан 21. априла.¹⁶⁾ Истог дана ухваћен је од четника и Александар Чапел, бивши борац Параћинско-ћупријске чете који је живео у Извору код Параћина.¹⁷⁾

У пролеће Немци, обавештени од фолксдојчера, недићеваца и љотићеваца,¹⁾ почињу појединачна и групна хапшења у Поморављу. У овоме им помажу и јединице СДС. Тако је у марту извршено групно хапшење у Свилајнцу од око 100 људи. Од њих је стрељано око 25 а у логоре отерано 40 лица. Априла месеца ухапшена је једна група напредних омладинаца из Свилајнца. Ових шест омладинаца тучени су да би признали постојање скојевске организације у Свилајнцу, затим да одају све комунисте, и оне који сарађују са НОП-ом у Свилајнцу. Том приликом нарочито су тукли Миодрaга Мију Бранисављевића-Бисића, који је био у редовима партизана, а Жиодрaгу Стојановићу у тучи су сломили два ребра. После извесног времена они су пуштени.¹⁸⁾

Поред ових масовних и групних хапшења, Немци су вршили хапшења талаца ради одмазде за убијање немачких војника. Често су немачке експедиције упадале у поједина села ради скупљања реквизиције, јер народ није хтео да је даје. Тако су крајем априла извршили бруталан претрес Кушијева којом приликом су затворили један део људи као таоце. Исте такве претресе "Немци су уз помоћ недићеваца вршили и у беличком срезу. Обично су хапсили лица која су имала некога у редовима партизана из ближе и даље породице, држали

¹⁶⁾ ИАС — Ф. — 16/157, 27/389.

ИАС — К—10 — 56/176, стр. 147.

¹⁷⁾ ИАС — Ф. — 16/157.

¹⁸⁾ ИАС — К—10 — 56/76, стр. 36.

их неколико месеци и после пуштали ако нису ништа одали.^{1")}

Почетком маја око 12—15 преживелих бораца Ресавске чете започињу акције. На терену Ресаве и моравског среза били су Милан Благојевић, Драгош Илић, Реља Чоловић, Јован Гарка, Доситеј Персић, Дида Танасковић, Славко Поповић (из Паланачке чете), учитељ из Брзохода, Вујица Ремењак, Милоје Јовановић Ресавац, Миле из Шетоње, Александар Петровић Шумски. Ту су били и преживели борци Миодраг Милановић Конзул и Живота Јовановић. На овом терену стално је радио и позадински партијски радник Ратомир Ристић Сеља.

У борби са СДПС из Свилајнца похватана је маја месеца једна група партизана међу којима Лазар Благојевић и још неколико партизана чија се имена не знају. У торби код Благојевића нађене су одштампане пресуде за издајничког председника Чеду Донића и кмета Стевана Стевановића, из Кушиљева.

У току маја ухапшена је Славка Ђурђевић-Ђуричић, из Јагодине, која је као позадински партијски радник радила на терену моравског среза. После хапшења одведена је у Пожаревац, а затим пребачена у Јагодину. На саслушању, с пуно достојанства, она је говорила својим мучитељима: „Ја јесам члан Комунистичке партије. Тачно је и то да знам много од тога што ме питате. Али схватите једном да никада, па ма каква средства мучења употребили, нећете од мене дознати ништа више. . После саслушања и мучења у Јагодини, пребацили су је у Београд, у логор на Бањици. Носила је број 6499. Време је пролазило у саслушањима, малтретирањима и сваковрсним мучењима. У логору Славка је чекала свој ред. „И тако све до оног мајског јутра 1943. када је рески митраљески рафал прекинуо последњу мисао упућену можда детету, можда мајци, можда идеалима, можда другу, Славка је пала са песмом на уснама: „Устајте презрени на свету. . .““)

1В20) И А С — К — 10 — 56/1076, стр. 148.

") *Практична жена*, бр. 92, јануар 1952, стр. 1.

До маја Сима Симић Суви и Јовић, борац Моравске чете, крили су се у Жабару и нису имали везе у то доба са борцима из Ресаве. Маја они су прешли у пожаревачки крај и ухватили везу с Пожаревачким одредом.

У току лета у Параћин је дошла Лепа Лалош-Вујошевић, партијски радник из Београда. Преко Драгише Цанковића, судије, повезала се с Драгим Аранђеловићем, опанчарским радником, који је тада живео у Доњој Мутници. Лепа и Аранђеловић договорили су се да иду у Бусиловац, где их је одвео Велимир Ђаковац, опанчарски радник, и тамо одрже састанак с неколицином сељака и радника. На овом састанку било је присутно око 10 симпатизера НОП-а међу којима Драги Аранђеловић, Драгутин Петровић, Велимир Ђаковац — опанчарски радници из Параћина, Бранко Рајић, Милан Петровић, Адам Петровић — земљорадници из Бусиловца и Петроније Саздановић, земљорадник, у чијој је кући и одржан састанак. Лепа је дошла са задатком да успостави везу с остацима разбијене Параћинско-ћупријске чете чији су се делови у то доба налазили на планини Буковику (27 км. од Параћина). Иако су на овом састанку симпатизери показали извесну спремност за помагање партизана, нису били кадри да поднесу и теже жртве. После састанка у Бусиловцу Лепа Лалош се вратила у Београд, а ова група није успела да успостави везе с партизанима на Буковику, те се овај покушај тако и завршио. Нешто доцније, исте године, покушала је у Параћину, по директиви добијеној од ПК за Србију — да организује опанчарске раднике и друге симпатизере НОП-а професор Стојанка Радошевић. И она је радила на успостављању везе с остацима чете на Буковику. Резултати у овом раду нису се показали, јер је Стојанка била ухапшена. После овог до краја рата није било озбиљнијег покушаја да се систематски организује партијски рад у овом срезу.²²⁾

Групе партизана у Ресави водиле су у току лета борбу против принудног откупа, доследно извршавајући директиву Главног штаба народноослободилачке добровољачке војске за Србију од 12. јула 1942. У циљу спре-

чавања пљачке летине Главни штаб поставио је задатке: „Да широким радом у народу у циљу разобличавања у народу подмуклих његових планова дејствују путем збора, конференција, летака и сл., позивајући народ у активни отпор без обзира на жртве које су потребне у овој борби јер су оне увек мање од оних жртава које прете нашем целом народу од глади ако окупатор однесе жетву и осталу летину из наше земље. ...”)

Поред ових група на територију Поморавља упадале су и групе партизана са територије зајечарског и крушевачког округа у циљу спречавања одношења жетве из Поморавља.

28. августа у 20 часова група од 19 партизана Озренског одреда упала је у Бусиловац. Међу партизанским борцима било је 7 Бугара у бугарским војничким униформама који су говорили чистим бугарским језиком. Том приликом партизани су запалили општинску архиву и разделили око 4.000 кгг. пшенице прикупљене за реквизицију и узели 80.000 динара. На зидовима општинске зграде написали су: „Смрт окупатору“, „Живео моћни савез Русије, Енглеске и Америке!“, „Живео радни народ. — Смрт фашизму!“ итд. Нацртали су петокраку звезду а у њој срп и чекић. Одржали су збор у селу и певали, а сељаци су им донели хлеб и сир. Нису дирали писаћу машину која је била у општини. Село су напустили 29. августа у 2 сата ноћу и удаљили се у правцу ражањског среза. Милиција која се налазила у селу приликом доласка партизана била је скупљена пред општином и нико од сељака није се нашао да о доласку комуниста обавести станице СДПС иако једна страна села није била блокирана. Потере које су биле предузете сукобиле су се код села Петке са овом групом партизана, којом приликом је погинуо један четник, а партизани се повукли у правцу Буковика. Овај сукоб између партизана и квислиншких одреда СДПС и Ражањског четничког одреда био је 1. септембра у 23 часа.²⁴⁾

²³⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 15—17, док. бр. 4.

²⁴⁾ ИАС — Ф. — 18/1, 22/119, 25/249.

У току августа група преживелих бораца Ресавске чете успоставила је везу преко Симе Симића Сувог с групом бораца Моравске чете а преко ње после дужег времена и са Пожаревачким одредом.

11. септембра увече једна група од 25—30 партизана долазећи из Шанца упала је у Бошњане, спалила архиву и разоружала два четника који су били код својих кућа. У овој групи примећени су: Богиња (Михаиловић), учитељица (из Ломнице), Митре Закић, бивши радник у Обилићеву и Николић, зв. Горски (Драгослав Петровић Горски.)")

У ово време дошао је из пожаревачког краја Сима Симић Суви с Јовићем, поштаром из Параћина, Драгославом Марковићем Рођом, студентом, Миленком Карлицом Пилотом, Белим из Стига, Вардарцем из Великог Села и с преживелим борцима Ресавске чете створили нову чету — Моравску. Командир чете био је Милан Благојевић Миланче, а политички ком^асар Сима Симић Суви. Од прве половине септембра 1942. до половине маја 1943. године ова чета дејствовала је у групама и вршила акције на терену Ресаве у саставу Пожаревачког одреда „Вељко Дугошевић“.

12. септембра, одлуком Окружног комитета КПЈ за Пожаревац и штаба Пожаревачког одреда²⁶⁾, Моравска чета прихватила је директиву да даље јачање чете врши новим снагама и да само повуче у чету оне партијце који су се у позадини крили. Штаб чете поставио је себи као основни задатак да развије најширу политичку активност у разобличавању помагача окупатора. Чета и надаље примењује герилски начин ратовања, стварајући заседе и вршећи изненадне нападе на транспорте и комуникације непријатеља.

У овом периоду бугарски војници врше терор и насиља над голоруким народом Поморавља и учествују у потерама против партизана. Од њих страдају Остриковац и Дубока — где пљачкају, злостављају и туку људе и

²⁵⁾ ИАС — Ф. — 18/1.

²⁶⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 90, док. бр. 30.

уништавају усеје. 17. септембра, на пр., у срезу беличком заједно с немачком жандармеријом излазе на терен ради насилног убирања реквизиције.²⁷⁾

Група од 50—60 партизана Расинског одреда деловала је претежно у рејону железничке пруге Корман—Параћин—Крушевац, под вођством Драгослава Николића Горског. 21. септембра око 4,30 часова ова група отворила је ватру на бугарског стражара који је штитио железнички мост код села Главице (6 км. источно од Параћина).²⁸⁾

23. септембра у 22 часа група партизана Моравске чете у јачини од 15 бораца напала је општину у Породину (10 км. северно од Свилајнца), спалила архиву, убила кмета Стојана Јовановића и једног четника, а Радомира Петровића, земљорадника, ранила. У овом нападу погинуо је партизан Драгослав Доситеј Персић Доса.²⁹⁾

27. септембра око 20 часова партизани Озренског и Зајечарско-тимочког одреда минирали су пругу између железничке станице Јаворац и Обрадове Столице (25 км. источно од Параћина). Услед експлозије пруга се проширила, и испали локомотива и један вагон.³⁰⁾ Због сталних пораза које трпе на фронтима у Европи и Африци, а да би ослободили своје снаге, Немци су довлачили све већи број бугарских војника, тако да их је у Јагодини било 1.800, а у Ћуприји и Параћину око 250 моторних возила.³¹⁾

Мере које је окупатор предузимао у заједници са квислинзима да спречи саботаже партизана у разним крајевима моравског округа показале су се недовољне. Народ је са симпатијама гледао на партизанске акције и трудио се да им помогне колико је у тим приликама могао. А акције партизана до краја 1942. не престају у многим крајевима.

«) ИАС — Ф. — 20/228, 17/76, 18/1.

²⁸⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; кш. 4; Београд, 1954, стр. 298, док. бр. 90.

²⁹⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 369, док. бр. 121.

³⁰⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 298.

³¹⁾ ИАС — Ф. — 16/119, 21/418.

Ноћу 1. октобра извршио је напад део Зајечарско-тимочког одреда, у јачини од 20 партизана, на рудник Троглан-баре. Том приликом демолирана је телефонска централа, покидани каишеви на стругари и разоружана два бугарска војника. По извршеној акцији партизани су се удаљили у правцу Великог Извора.³²⁾

Ноћу 6. и 7. октобра једна група партизана бивше Ресавске чете напала је четничку посаду у Кушиљеву. После битке од једног часа група се повукла без жртава.³³⁾

12. октобра група од 50 партизана Расинског одреда дошла је у Секурич, спалила општинску архиву и 5.000 кгр. жита, које је било прикуцљено реквизицијом, разделила сељацима и повукла се у правцу среза темнићког.³⁴⁾ У току октобра Расински одред вршио је успешне акције углавном у темнићком срезу. Акције су изведене у Залоговцу, Бољевцу, Парцанима, Крчину и Секуричу. Разоружани су четници и заплењено преко 20 пушака, а окупатор је спречен да изведе прикупљену летину.³⁵⁾

У току октобра Немци из Ћуприје блокирали су Драгошевац у срезу беличком. Пред скупљеним сељацима издвојили Мату Миловановића, ковача, и обесили га о један дуд. Мата је имао сина Милу у Беличкој партизанској чети (погинуо 1944. у Босни), и за све време док су партизани били на Јухору активно их је помагао. Код вешања Мата се држао храбро.^{36) ®}

У октобру Моравска чета била је већ створила партијску организацију у Породину. Од тада па све до маја 1943, кад је Моравска чета уништена, организовани су илегални народноослободилачки одбори у Породину, Витежеву, Миријеву, Брзоходе, Вошановцу, Кушиљеву, Бобову, Дубници, Дубљу и другим селима. Од чланова Пар-

³²⁾ ИАС — Ф. — 18/86, 24/25.

Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 376, док. бр. 74.

³³⁾ ИАС — Ф. — 17/98, 24/238.

³⁴⁾ ИАС — Ф. — 18/86, 17/39.

Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 385.

³⁵⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 195.

³⁶⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 25.

тије у Моравској чети у октобру били су: Сима Симић, Милан Благојевић, Славко Поповић, Александар Петровић Шумски, Реља Чоловић, Живота Јовановић, Мика Милановић, Дида Танасковић. На терену су радили Радмила Трифуновић Хитра, инструктор ОК Пожаревац, Вујица Ремењак, Драгош Илић и Ратомир Ристић Сеља.³⁷⁾

Ноћу између 30. и 31. октобра сељаци из Миријева возили су 5.000 кгр. жита за ДИРИС (Дирекција за исхрану). Група партизана Моравске чете организовала је одузимање жита и одузела је 1.120 кгр. а остало жито пред зору просула. Жито је просуто јер сељаци нису смели да га врате кућама. Просуто жито сељаци из околних села су покупили. Сутрадан Немци су блокирали села Миријево и Кочетину.³⁸⁾

1. новембра група партизана напала је Витежево и Бусур и одузела жито које је било прикупљено за четнике и ДИРИС. Пошто су кола за превоз задоцнила, партизани су га склонили у једну усамљену колибу. Неколико дана доцније ово жито је Сеља превезао и склонио код симпатизера НОП-а.³⁹⁾

У ово време крећу се разбијене четничке групе из Горњака по селима Орешковици, Породину, Дубници, Витежеву, Буровцу, Бусуру и др.

И Бугари се активирају у борби против присталица НОП-а и партизана. 5. новембра бугарски одред из Ћуприје у јачини од 200 људи, претресајући терен на планини Бељаници, спалио је 45 трла за становање, 42 кошаре за стоку, пошто је претходно опљачкао ствари, намирнице и стоку. У току друге половине 1942. бугарски војници у напиту стању у срезу парафинском узнемиравају становништво, малтретирају на разне начине људе, жене и стражаре (грађанска лица без оружја) на железничкој прузи. То исто чине и у Јагодини.)

") ИАС — К—10 — 35/968

³⁸⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 155—156.

³⁹⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 195.

⁴⁰⁾ ИАС — Ф. — 17/35, 17/76, 17/98, 18/1, 18/89, 20/228, 20/236.

„КАД БИ СЕ ВИ ТАКО ХЕРОЈСКИ БОРИЛИ. ..“

„Дана 5. новембра 1942. године убијен је од органа СДС Илић Драгољуб, зв. Драгош, бив. абацијеки радник из Свилајнца. Погинуо је у Орешковици, среза млавског“. ⁴¹⁾ Тако је гласио кратак квислиншки извештај.

Драгош је погинуо после 14-часовне борбе извршивши самоубиство у кући Светозара Пајкића, из Орешковице, а леш му је пренет у Петровац.

Драгош Илић, борац Ресавске партизанске чете, прикривао се у Орешковици код једног сељака који је имао сина у СДС и који је одржавао везе с партизанима. . . Код њега се Драгош крио неколико пута. Једном приликом предложио му је да се склони из куће у једну зграду у дворишту која је била некако по страни и имала гвоzdене решетке на прозору и тешка окована храстова врата. Драгош се превари и то уради. Међутим, он одмах пошаље сина да обавести недићевце. Дође цео камион, а затим још један из Свилајнца. Драгош је јуначки водио с њима жестоку борбу и уз то громко певао партизанске песме. Ови су пуцали и позивали Драгоша на предају, а он им је одговарао: „Срам вас било, издајници, не предаје се Драгош. . Пошто му је једна нога била дрвена, то није могао ни помишљати на бекство, већ је, кад му је nestало пушчане муниције, размонтирао револвер да се непријатељ њиме не би могао служити и убио се. Немци који су дошли у помоћ недићевцима фотографисали су Драгоша, а народ је испрео легенду да су му „нашли три срца“.

После Драгошеве погибије недићевци нису смели да уђу у кућу из које је Драгош давао јуначки отпор, а кад су Немци тешким оружјем разбили врата, тада је један издајник ушавши ритнуо леш, на шта му је Немац рекао: „Кад би се ви тако херојски борили као овај партизан, — онда партизана не би било, а ми овде не бисмо морали да седимо“. ⁴²⁾

⁴¹⁾ ИАС — Ф. — 17/98, 24/238.

⁴²⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 194.
ИАС — К—8 — 90/1125, стр. 3—4.

28. новембра здружени одреди СДС и четника ДМ водили су борбу против партизана код Црног врха, на граници срезова крагујевачког, левачког и беличког")

Новембра, неутврђеног датума, једна група Немаца из Београда стигла је у Велику Сугубину, седам дана после хапшења учитеља Петра Грујића, и ухапсила 13 сељака пошто је код њих пронашла оружје. Сељаци су спроведени за Београд, у логор на Бањици, и после 12 дана сви су стрељани заједно са Грујићем.⁴⁴⁾

25. новембра расформирана је Пећанчева чета у Рековцу. Том приликом Немци и Бугари су ухапсили 25 четника, отерали их у логор у Нишу, одакле су их 25. јануара 1943. пустили с тим да се јаве на рад у Борски рудник или ступе у СДС. После овога један већи део четника ступио је у СДС. У време док су четници Косте Пећанца били у Рековцу убијен је неки Младен снајдер, кога су као присталицу НОП-а довели четници из Трстеника. Он је убијен на Крчинској коси. Такође су убијена и два партизана (чија се имена не знају) на белушићком гробљу.

Током 1942. у заједничкој акцији против комуниста у Поморављу учествују Недићева СДС, четници Косте Пећанца и Љотићеви добровољачки одреди уз подршку „замаскираних“ четника ДМ. А кад су их немачке власти расформирале, Пећанчеви четници највећим делом прилазе тада четницима ДМ који су се одметнули у шуму и у групама „безглаво лутају, врше разне пљачке, уцењивања, шаљу претећа писма са потписом „Горски штаб“. Ове групе четника и шићарџија немају никаквих нарочитих веза, али се одржавају захваљујући томе што су наоружане“.⁴⁵⁾ Њима су пришли робијаши и разни типови који под националним плаштом врше отимачину стоке, чине разне злочине и др. „Од 8. децембра до 2. јануара 1943. године попаљене су архиве у 23 општине среза ресавског и то од наоружаних групица четника

") ИАС — Ф. — 23/128, 24/214.

") ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 27—28.

") ИАС — Ф. — 23/138, 17/100.

ДМ".⁴⁶⁾ Ово је чињено с планом да би народ видео да они нису пљачкаши," већ „ослободиоци" и да би млађи људи, које су они насилно терали од својих кућа, имали поверење у њих. „Ове групе представљале су се као војска ДМ". Од 11. децембра почињу пљачке у срезу беличком од стране мањих четничких група ДМ. Пљачка се стока, новац, радио апарати и др.⁴⁷⁾ Истовремено четници ДМ прогањају, малтретирају и убијају присталице народноослободилачког покрета.⁴⁸⁾

У току децембра у срезу ресавском, деспотовачком, беличком и параћинском врше се све бројније акције партизана против Немаца и њихових слугу. „Безбедност је угрожена од стране комуниста и партизана, који пале архиве, забрањују рад општинским одборима и забрањују прикупљање реквизиције".⁴⁹⁾ Партизани се крећу у групама од 3—5 „са комунистичким изјавама и плакатама".

17. децембра Главни штаб Србије шаље писмо ПК КПЈ за Србију за успостављање веза између партизанских одреда, „пошто су непријатељске снаге у Србији разређене и постоје услови за даљи развој народноослободилачке борбе".⁵⁰⁾ Међутим, због појачане бројности немачких трабаната у овом округу ове се околности нису могле довољно користити.

Ноћу 20. и 21. децембра у Витежеву појавила се једна група од шест партизана и на општинској згради залепила један примерак плакате — наредбе председницима општина да у року од 10 дана поднесу оставке и обуставе сваки даљи рад у општини. Ово наређење потписао је штаб Пожаревачког одреда „Вељко Дугошевић". Ова група те ноћи прешла је из жабарског у ресавски срез и до 26. јануара обишла готово све општине у срезу и свуда оставила по један или два примерка ове плакате. „У многим општинама није примећена од милиције, па

«) ИАС — Ф. — 23/147.

«) ИАС — Ф. — 17/100.

-ТР-

⁴⁸⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 177.

«) ИАС - Ф. - 23/128.

⁴⁹⁾ 54^Р, стр:

⁵⁰⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 195"

28. новембра здружени одреди СДС и четника ДМ водили су борбу против партизана код Црног врха, на граници срезова крагујевачког, левачког и беличког.⁴⁸⁾

Новембра, неутврђеног датума, једна група Немаца из Београда стигла је у Велику Сугубину, седам дана после хапшења учитеља Петра Грујића, и ухапсила 13 сељака пошто је код њих пронашла оружје. Сељаци су спроведени за Београд, у логор на Бањици, и после 12 дана сви су стрељани заједно са Грујићем.⁴⁴⁾

25. новембра расформирана је Пећанчева чета у Рековцу. Том приликом Немци и Бугари су ухапсили 25 четника, отерали их у логор у Нишу, одакле су их 25. јануара 1943. пустили с тим да се јаве на рад у Борски рудник или ступе у СДС. После овога један већи део четника ступио је у СДС. У време док су четници Косте Пећанца били у Рековцу убијен је неки Младен снајдер, кога су као присталицу НОП-а довели четници из Трстеника. Он је убијен на Крчинској коси. Такође су убијена и два партизана (чија се имена не знају) на белушићком гробљу.

Током 1942. у заједничкој акцији против комуниста у Поморављу учествују Недићева СДС, четници Косте Пећанца и Љотићеви добровољачки одреди уз подршку „замаскираних“ четника ДМ. А кад су их немачке власти расформирале, Пећанчеви четници највећим делом прилазе тада четницима ДМ који су се одметнули у шуму и у групама „безглаво лутају, врше разне пљачке, уцењивања, шаљу претећа писма са потписом „Горски пглаб“. Ове групе четника и шићарџија немају никаквих нарочитих веза, али се одржавају захваљујући томе што су наоружане“.⁴⁵⁾ Њима су пришли робијаши и разни типови који под националним плаштом врше отимачину стоке, чине разне злочине и др. „Од 8. децембра до 2. јануара 1943. године попаљене су архиве у 23 општине среза ресавског и то од наоружаних групица четника

«) ИАС — Ф. — 23/128, 24/214.

") ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 27—28.

«) ИАС — Ф. — 23/138, 17/100.

ДМ".⁴⁶⁾ Ово је чињено с планом да би народ видео да они нису пљачкаши, већ „ослободиоци" и да би млађи људи, које су они насилно терали од својих кућа, имали поверење у њих. „Ове групе представљале су се као војска ДМ". Од 11. децембра почињу пљачке у срезу беличком од стране мањих четничких група ДМ. Пљачка се стока, новац, радио апарати и др.⁴⁷⁾ Истовремено четници ДМ прогањају, малтретирају и убијају присталице народноослободилачког покрета.⁴⁸⁾

У току децембра у срезу ресавском, деспотовачком, беличком и параћинском врше се све бројније акције партизана против Немаца и њихових слугу. „Безбедност је угрожена од стране комуниста и партизана, који пале архиве, забрањују рад општинским одборима и забрањују прикупљање реквизиције".⁴⁹⁾ Партизани се крећу у групицама од 3—5 „са комунистичким изјавама и плакатама".

17. децембра Главни штаб Србије шаље писмо ПК КПЈ за Србију за успостављање веза између партизанских одреда, „пошто су непријатељске снаге у Србији разређене и постоје услови за даљи развој народноослободилачке борбе".⁵⁰⁾ Међутим, због појачане бројности немачких трабаната у овом округу ове се околности нису могле довољно користити.

Ноћу 20. и 21. децембра у Витежеву појавила се једна група од шест партизана и на општинској згради залепила један примерак плакате — наредбе председницима општина да у року од 10 дана поднесу оставке и обуставе сваки даљи рад у општини. Ово наређење потписао је штаб Пожаревачког одреда „Вељко Дугошевић". Ова група те ноћи прешла је из жабарског у ресавски срез и до 26. јануара обишла готово све општине у срезу и свуда оставила по један или два примерка ове плакате. „У многим општинама није примећена од милиције, па

«) ИАС — Ф. — 23/147.

") ИАС — Ф. — 17/100.

⁴⁸⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 177.

⁴⁹⁾ ИАС — Ф. — 23/128.

⁵⁰⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 231..

је неког од сељака, и то махом сиромашнијег будила и наређивала му да то наређење преда председнику општине".

Ова се група поделила у две тројке и 30. децембра једна од њих дошла је око 16 часова у село Луковицу. Како председника општине нису нашли код куће, оставили су му плакату.⁵¹⁾ Председник извештен о овоме отишао је у Свилајнац и обавестио начелство и СДС. У овој групи био је Милоје Јовановић, из Кушиљева, — борац бивше Ресавске чете. Како се Милојева жена склонила код свога оца, он је свратио с групом до њега. Потерно одељење СДС које се примицало кући Милојевог таста партизани су приметили и у борби ранили жандармеријског поднаредника, и повукли се у непознатом правцу. Недићевци су овом приликом ухапсили супругу Милоја Јовановића и њеног оца.⁵²⁾

⁵¹⁾ ИАС — Ф. — 23/135, 23/147:

НАРЕЂЕЊЕ

Нашем народу прети страшна глад. Издајничка „влада“ Милана Недића као највернији пас окупатора опљачкала је шпеницу и предала у руке окупатора који су је извезли из наше земље.

Окружне, среске и општинске власти које извршавају наређење „влдае“ Милана Недића, припремају пљачку кукуруза нашег народа. Као што је гненица отишла у руке фашистичких окупатора, тако би и кукуруз отишао у њихове руке, а народ би остао да умре од глади.

Све општинске власти треба да буду свесне опасности која прети нашој земљи од пљачке кукуруза, треба да буду свесни издајничке и најамничке улоге коју би одиграле ако би извршиле наређење окупаторских слугу Милана Недића и његове владе издајника.

Свесни опасности која прети нашем народу од глади:

НАРЕЂУЈЕМО

Да све општинске утарае у року од десет дака поднесу оставку.

У противном случају ко не поднесе оставку биће сматра« као народни издајник и по заслуги кажњен.

Лародноослободилачки одбор

за округ Пожаревац
20. децембра 1942. године

Штаб

народноослоб. парт. одр.
„Вељко Дугошевић“
за округ Пожаревац

⁵²⁾ ИАС — Ф. — 17/111, 17/112.

23. децембра шест партизана Моравске чете спалили су општинску архиву у Купиновцу.⁵³⁾

На годишњицу стрељања заробљених партизана Параћинско-ћупријске чете у Лапову (заробљених у Липовици) — 24. децембра 1942. извршила је акцију на железничкој станици у Младеновцу Живка Дамњановић и том приликом убила два немачка официра и једног четничког војводу, а затим, опкољена и рањена у ногу, извршила самоубиство да не би пала жива у руке непријатељу.⁵⁴⁾

Ноћу између 26. и 27. децембра група партизана Моравске чете спалила је акта у Орешковици.⁵⁵⁾

28. децембра, по упутствима штаба Пожаревачког одреда, партизани Моравске чете воде акцију да председници напусте службу окупатору. Истовремено преко својих симпатизера скупљају податке о злочинима окупатора према народу.⁵⁶⁾

Истог дана одржан је састанак партијске јединице Моравске чете коме су присуствовали Милан Благојевић „^4. 12. 42. у 14,30 час. у Младеновцу потпоручник Кениг, ађутант II батаљ. 724. грен. пука и сан. потпоручник Др. Енгелхарт, батаљонски лекар II батаљ. 724. грен. пука, ватреним оружјем нападнути од једне двадесетогодишње жене, вероватно комунисткиња, и тешко рањени (зрно кроз плућа и трбух); одмах пренети у војну болницу у Београд. Неки ранији четнички вођа, који је покушао да ухапси ту жену, убијен је од исте, тјотом је и она сама извршила самоубиство.

724. гренад. пук наређује, да се Младеновац опколи и претресе. Ухапшено је 72 мушкарца, 55 жена. Део становништва одбегло је одмах после извршеног препада „на официре. Месна полиција и СС-овци учествовали су без инцидената у извршавању мера од стране трупa. Пронађена су три пиштоља. Дивизија чини предлог да се за одмазду стреља 50 талаца односно заробљеника хоји су држани као таоци”.

⁵³⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 424, док. бр. 156.

⁵⁴⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 419, док. бр. 154.

Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 284—285, док. бр. 87:

⁵⁵⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 426.

⁵⁶⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 242—243.

— Миланче, из Кушиљева, Павле Андрејевић Коста, земљорадник из Великог Села, Реља Чоловић и Сима Симић Суви. На састанку извршена је анализа целокупног рада свих партизанских патрола, акција и одјека истих у народу. Том приликом групе су подељене на тројке. Једна тројка добила је терен пожаревачког среза на левој обали Млаве, две тројке су добиле моравски срез, а друге две су одређене за ресавски срез. Успех ових група и патрола био је изванредан. Непријатељ је био збуњен, а народ, изненађен толиким бројем партизана, почео је да прича фантастичне приче о њиховој снази. После акције од 20. децембра сељаци не дају кукуруз за реквизицију, па су због тога из моравског среза затворени 250 сељака. Такође је наређено председницима општина у 17 села да не смеју вршити своју дужност.

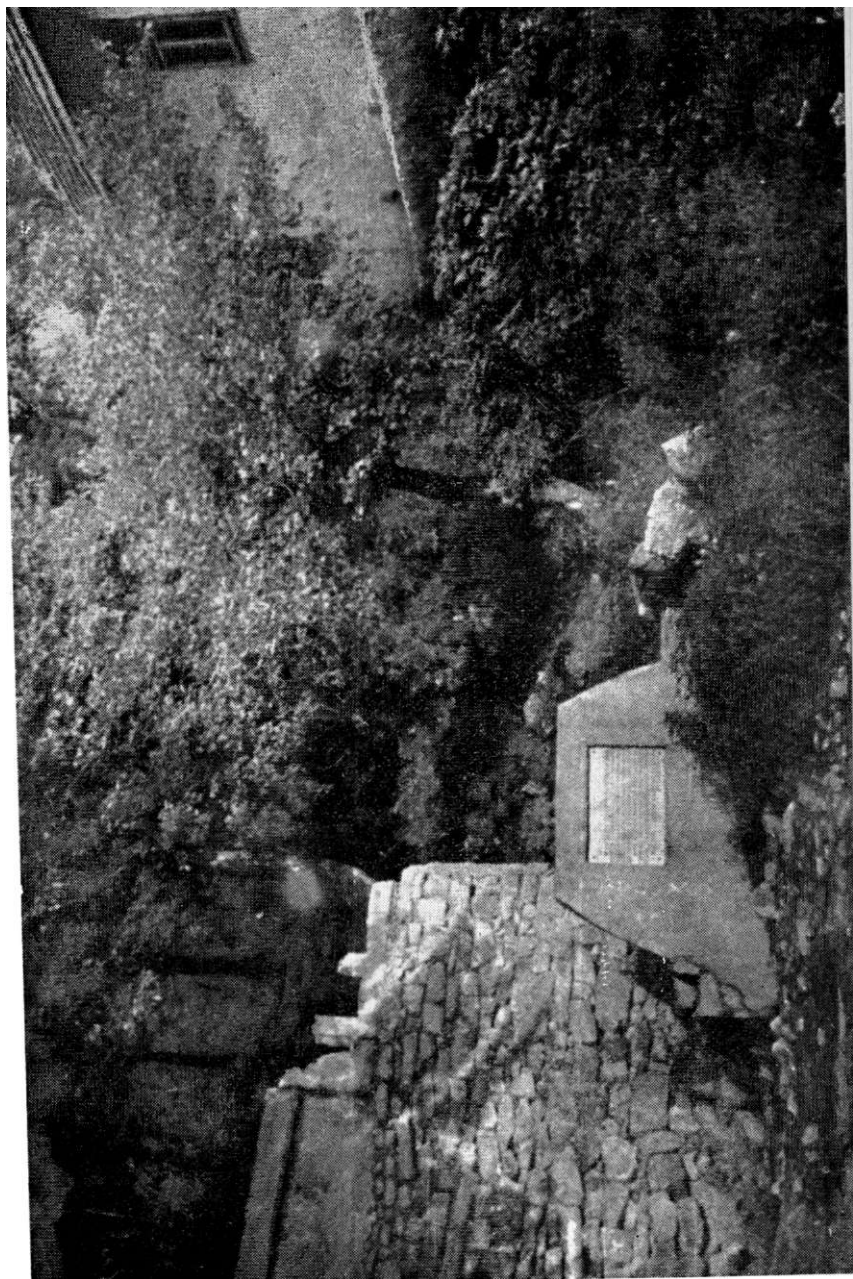
Вођама патрола, члановима Партије и скојевцима, постављени су задаци да раде на стварању народних одбора и одбора антифашистичке омладине. У току акција партизанских патрола и група успостављене су везе с многим дезертерима; партизанима су пришли тројица с оружјем — Миодраг Милановић Конзул и Живота Јовановић, из Кушиљева, чланови КПЈ; трећи партизан није био члан КПЈ. Милановић и Јовановић крили су се за све време по терену и плаћали људима да их прикривају. Они нису предузели ништа да се повежу са четом. У току лета и јесени, иако су били неколико пута позивани да ступе у чету, они су то избегавали.⁵⁷⁾

ГОДИНА 1943.

Четници ДМ у овом округу појавили су се у 1942, али своје војне и друге организације стварају тек почетком 1943. Од тада њихов број у Поморављу се повећава.⁵⁸⁾

“) Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 4; Београд, 1954, стр. 244—246, док. бр. 72.

⁵⁸⁾ ИАС — Ф. — 13/1 — 2.

Место У Ликовици, срез дееспотвачки, где су ноћу између 27 и 28 новембра 1941. године заробљени партизани Параћинско-хумског и Ресавске чете од четника Блашка Михазловића и жандарма (ИАС — Ф—10.34)

Народни херој Лазар Стојановић, командир Ресавике чеге- заробљен као рањеник и обешен 9. фебруара 1842. г. у Свилајнцу (ИАС — Ф—8/147)

У почетку четници еу се делили на „легалне" — с Костом Пећанцем и Недићем, затим само Недићем, и „илегалне" на чијем је челу био Дража Михаиловић. Али обмане кој есу „илегални" крајем 1942. и почетком 1943. вршили тобожњим нападима на Недићеве органе (у ресавском и деспотовачком срезу), палећи архиве под националним плаштом „краљевске војске у отаџбини" нису се могле дуго одржати. Сарадња четника ДМ с Немцима такође је у овом округу нарочито изразита, и поред свих покушаја маскирања. Тако су се они брзо својим делима открили као народни изроди. Четовање ДМ под видом „националне револуције" било је праћено најобичнијим пљачкама, насиљима, терором, убиствима и неморалним животом који је био одуран традицији српског народа, те га он није могао ни хтео да прихвати. Захваљујући томе што су били наоружани, они су се најгрубљим терором одржавали над голоруким народом. Списак четничких злочина је неисцрпан и није могуће установити ко је више људи побио: — они или Немци. У томе су били доследни такмаци.

Окупатори и дражиновци били су јединствени у борби против НОП-а. Свесни да револуционарна схватања најснажније пријањају за раднике и сиромашне сељаке предузимали су у непрекидним таласима клања с планом, као и Немци, да „физички истребе" српски народ и комунисте. Народ их је мрзео, гнушао их се.⁵⁹⁾

Знајући да нису популарни у народу, а у тежњи да остваре пуну власт и контролу, нарочито у селима и мањим варошима, имали су своје „позадинце" и постављали команданте срезова, вароши и села. У свим местима у округу постојали су и општински одбори у којима су се налазили људи већином четнички оријентисани, али су ипак сву власт имали поменути команданти. Ниједна важнија одлука није се смела донети без њиховог знања. Тројке су биле основна ударна група и обично су биле познате под именом „црне тројке", а у ствари тројке које су вршиле клања. Њихове оружане трупе у „слободним српским планинама", у ствари биле су легализоване и до-

⁵⁹⁾ ИАС — Ф. — 13/62—63, 13/66, 13/67.

бро снабдевене, а у позадини су били равногорски одбори — идејнополитичке организације покрета ДМ — затим преки судови, две радионице кама и бомби, штампарија итд.⁶⁰⁾

У тежњи да увуку што шири број људи у своју организацију, дражиновци углавном прикупљају уза се буржоазију и имућне сељаке, који их материјално помажу. Остали део њихових јединица био је састављен од шићарџија и пљачкаша, робијаша и друштвеног олоша који је у тешким моралним кризама нашег народа исштивавао на површину, наносећи тешке жртве и срамоту. Свирепи злочини које су ови чинили, уверили су неопредељене масе на чијој је страни правда и истина и приближавали их НОП-у.⁶¹⁾ Најважнији задатак позадинских органа дражиноваца било је прикупљање података о симпатизерима НОП-а, и њихова ликвидација.

14. јануара дражиновци су ликвидирали Сретена Миленковића, Драгослава Миленковића и Милана Пантића, из села Црнча, првог као сарадника НОП-а, а другу двојицу као активне борце Беличке партизанске чете.⁶²⁾

14, 15. и 16. јануара пронађено је шест мушких лешева међу којима леш Животија У. Петровића Жиле из Бунара, борца Беличке чете, Крстивоја Пантића, из Међуреча, Ивана Зарића-Миљковића, из Деонице, Милутина Николића Куше и др. које су побиле „црне тројке“ дражиноваца.⁶³⁾

Моравска партизанска чета почетком 1943. била је подељена на неколико група, које су изводиле акције у ресавском и моравском срезу. Чета је дејствовала по групама све до почетка немачке офанзиве на Пожаревачки одред — 15. фебруара.⁶⁴⁾

19. јануара партизани Моравске чете — Милоје Јовановић, Реља Чоловић и Александар Петровић Шумски — Јшквидирали су у Кушиљеву новопостављеног пред-

«) ИАС — Ф. — 13/1—25.

») ИАС — Ф. — 13/138, 17/100, 13/57—58.

«) ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 218.

«) ИАС — Ф. — 13/57—58, 17/113, 17/128.

•) Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд, 1954, стр. 15—19, док. бр. 3.

седника Павла Радивојевића због његовог издајничког рада и сарадње с окупатором, а затим се повукли испред потере Недићевих жандарма. Због овог убиства Немци наређују, а СДС врши хапшење 13 лица и три мушкарца из породице Милоја Јовановића: Димитрија, Милосава, Максима, и одводе их у Свилајнац. Деветорицу стрељају у Јагодини 17. фебруара а четворицу су пустили на слободу. Немци су због појачаних партизанских акција били предвидели одмазду и за убиства својих сарадника/¹⁵⁾

Ноћу 20. и 21. јануара три партизана дошла су у Виитежево и на огради дворишта председника општине окачили цедуљу у којој му скрећу пажњу да не ради за окупатора с потписом „Штаб ослободилачког одреда за округ пожаревачки”.^{BB)}

26. јануара око 22 часа десет четника ДМ одвели су Душана Петровића, земљорадника из Лоћике, и на путу између Лоћике и Медојевца ударили га ножем под грло и ту га оставили, мислећи да је заклан. Душан је тешко повређен пренет у ћупријску болницу на лечење. Повређени Душан био је борац Левачке чете у време партизанских акција 1941. у Поморављу. Душан је и данас жив.⁶⁷⁾

27. јануара четници ДМ упали су у кућу Јоксима Јевремовића, абације, и његовог братанца Душана, из Драгошевца, и обојицу изболи камама. Душан, иако тешко рањен, пренет је у ћупријску болницу и залечен, али после изласка из болнице четници су га уз помоћ СДС опет ухватили у Јагодини и овога пута заклали између Главинаца и Колара.”⁸⁾

- «) Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд, 1954, стр. 282: Извод из извештаја немачке 704. пешадијске дивизије од 31. децембра 1942. — командујућем генералу и заповеднику Србије:

„21. XI 1942. Див. плакатира на својој територији објаву ком. ген. и запов. у Орбији, по ктајој се срп. чинов. у служби стављају под нем. заштиту, с тим, да се за сваког рањеног стреља 5 а за сваког убијеног 10 талаца и да се чинов. јавне службе стављају под преки суд ако без више силе напусте своју дужност”.

ИАС — Ф. — 17/114.

- «») ИАС — Ф. — 17/114.

«») ИАС — Ф. — 17/114, 18/116.

«») ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 219.

Исте ноћи једна четничка тројка упала је у кућу Пајка Цветковића, из Драгоцвета, богатог и угледног, али и напредног земљорадника. То"м приликом убили су му сина Саву, учитеља, у наручју мајке и наочиглед читаве породице. Његовог оца Пајка, већ старог човека, повели су са собом и крај села, крај гробља, заклали.⁶⁹⁾

Још драстичнији пример одиграо се 27. јануара на „Летовишту" код Равне Реке. Четнички курири дошли су по Милоша Обрадовића, сиромашног хармоникаша из Ћуприје, иначе симпатизера НОП-а, хромог и грбавог. и присилили га да пође с њима и да им свира за Светог Саву. У Равној Реци исте ноћи су га заклали и бацили у „Михајлову рупу".⁷⁰⁾

" Терор окупатбра све је жешћи — у Ресави врше претрес чак и Бугари. Али ни Немцима ни петоклонашима није успело да мобилишу младиће за пољску стражу. У ресавском срезу успешна борба водила се против општинских управа; скоро све општинске управе сасвим су се поколебале и нису извршавале немачка наређења (овај срез давао је дневно 2.000 л. млека Немцима). Немци су постављали чак и нове председнике. Председници општина Дубља, Луковице и Смољинца ноћивали су у граду а по дану долазили у села и вршили дужности.⁷¹⁾

У току фебруара у читавом округу, а нарочито у периферним срезовима, због честих упада партизанских група дражиновци убијају, а СДС хапси бројне сељаке и предаје их Немцима.⁷²⁾

7. фебруара Врховни командант, друг Тито, упутио је заповест свим партизанским одредима и бригадама у целој земљи да одмах предузму појачане нападе против ослабљених гарнизона непријатеља, да уништавају железничке пруге, саобраћајне путеве и везе, војна складишта и војне објекте.

После ове заповести штаб Пожаревачког одреда „Вељко Дугошевић" одржао је састанак у Божевцу и

⁶⁹⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 219—220.

⁷⁰⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 192.

⁷¹⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; кнз. 5; Београд, 1954, стр. 39.

⁷²⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 146, 163.

одлучио да се ова наредба спроведе. Мада је била оштра и сурова зима, и потере и претреси терена од јаких непријатељских снага и њихових сарадника, акције Морарске чете се настављају. Политички комесар Сима Симић Суви и командир чете Милан Благојевић са 10 бораца извели су 15. фебруара ванредно смелу акцију на путу Пожаревац—Петровац. У заседи између Топонице и Крављег Дола сачекали су немачки луксузни аутомобил с командантом немачке војске пожаревачког округа. Том приликом убили су пуковника Хензела, једног потпоручника, једног подофицира и једног војника, а аутомобил запалили. Запленили су и једну пушку, машингевер, три револвера, три пара чизама и акт-ташну с мапама и неким наређењима. Нарочито је била значајна заплењена мапа, јер је на њој био обележен распоред свих непријатељских напада партизанских бораца у Ресави планиран за 16. фебруар. Неколико часова после ове акције Немци су с великим снагама упали у Крављи До, Топоницу, Велико Село, Врбницу, Тишевац, Томиславац, Пољну — палили куће, убијали и хватали људе. Партизани су до мрака успели да се маневрисањем извуку из обруча непријатељских снага. Овом акцијом Моравска чета ликвидирала је немачког пуковника који је био одређен да руководи офанзивом против Пожаревачког одреда. Офанзива је била одређена за 16. фебруар, али је због ове акције започела још 15. фебруара, неколико часова по убиству немачког пуковника. У борби против партизана учествовала су два немачка гренадирска пука, Љотићеви добровољачки пукови и друге плаћеничке јединице. Спроведен је страшан терор, масовна стрељања, хапшења, спаљивање села и кућа. Још исте вечери комесар Сима Симић Суви написао је извештај и упутио га штабу одреда. О овом догађају постоји и дневни извештај од 16. фебруара — 704. ловачке немачке дивизије. Борац Милоје Јовановић, из Кушиљева, истакао се у овој одважној акцији и као признање добио је пиштољ „валтер”.⁷³⁾

⁷³⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд, 1954, стр. 73—74, 80.

16. фебруара за убиство команданта 734. гренадирског пука Хензела и три Немца из пратње извршено је претраживање околних села и приведено је 239 заробљених. Двојица су убијена у бекству а куће у близини места спаљене. У циљу репресалија издато је наређење за стрељање 400 комунистичких талаца.⁷⁴⁾

Ноћу између 2. и 3. марта партизани су убили председнике општина — сараднике окупатора у Топоници и Ракинцу. За одмазду Немци су стрељали 13. марта у Јагодини 20 комуниста из Дубнице, Цикота, Дубља, Бунара, Међуреча, Деонице, Витежева, Бобова, Медојевца, Јагодине, Ћуприје и др.⁷⁵⁾

Истог дана четници ДМ су напали Јасеново, Роанду, Врлане, Радошин и друга села и на зборовима грдили комунисте а затим од сељака одузимали храну. То исто чинили су и у Горњој Мутници и Забрежу. У међувремену, истог дана, немачка војна казнена експедиција у Шљивици и Горњем Дубичу, у левачком срезу, хапсила је родољубе, палила куће с целим покућством, одузимала намирнице и пиће. Ухапсила је 42 сељака и депортирала за Београд зато што се на њих сумњало да су помагали акцију партизана у суседном, трстеничком срезу.⁷⁶⁾

17. марта група од шест партизана под руководством Симе Симића, политичког комесара Моравске чете, напала је рудник „Мораву“ код Плажана. Отворен је магацин с намирницама и обућом и све раздвојено рударима, затим је минипан и потопљен рудник. Паотизани СУ се затим склонили у Бусуру, али кад су четници и жандарми дошли — неко је издао партизана. У борби су погинула три паптизана и Сима Симић Суви, политички комесар чете.⁷⁷⁾

⁷⁴⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд, 1954, стр. 346, док. бр. 159.

⁷⁵⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд, 1954, стр. 447, док. бр. 166.

⁷⁶⁾ ИАС — Ф. — 19/165, 19/168, 19/171, 19/192.

⁷⁷⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 98.

Од 17. марта до 15. априла партизани су извели неке ситније акције. Борци Моравске чете посекали су телеграфске жице између Кушиљева, Петровца и Жабара.⁷⁸⁾

20. марта око 200 партизана Озренског одреда напали су Радомира Вучковића, из Горње Мутнице, и убили га заједно са сином. Том приликом Радомир је убио једног партизана. Ова одмазда извршена је због тога што је Радомир био главни организатор разбијања Параћинско-ћупријске чете 1941.⁷⁹⁾

22. марта жандарми у Свилајнцу ухапсили су Станишу Станисављевића, Блажу Јоксимовића, Јездимира Пановића и Витомира Савића као симпатизере НОП-а и депортирали их у Београд. После два месеца пуштени су кућама, сем Пановића који је послат у логор у Норвешку.⁸⁰⁾

22. марта група партизана Моравске чете, која се налазила на терену села Врбнице, приметилa је у једној колиби већу групу четника ДМ. Партизани су припуцали и они су се разбежали. Љотићевци, који су се налазили у Врбници, чули су ову пуцњаву, пошли на терен и налетели на ову групу четника. Група партизана се повукла, али су три борца остала: један се предао, други је ухваћен, а трећи отишао у Пожаревац и предао се. Дезертери су одали људе код којих су партизани долазили, па су их недићевци ухапсили и запленили огромне количине масти, жита, ћебад и одела из партизанских склоништа. Ухваћена су такође и два партизана: један који је био на лечењу, а други који је изгубио везу. Из друге групе дезертирао је један. Овом приликом партизани су изгубили око пет пушака и око 250 метака и друге ситне ствари. Дезертирањем и провалама народ је био знатно заплашен.⁸¹⁾

22. марта партизани Моравске чете стрелјали су четничког шпијуна Григорија Иковића. 29. марта у Орешковици заплењено је 100 кгр. кромпира и јаја намењених окупатору.⁸²⁾

⁷⁸⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд, 1954, стр. 148.

⁷⁹⁾ ИАС — Ф. — 19/192, 19/171.

⁸⁰⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 146.

⁸¹⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд, 1954, стр. 149.

⁸²⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд, 1954, стр. 148.

У Поморављу је дошло до прећутне сарадње између СДС и четника ДМ у моменту кад су се партизани борили свим силама против Немаца, а четници ДМ нису вршили никакве „препаде на СДС“, у ствари отвореног експонента немачког окупатора.⁸³⁾ Четници су доносили пресуде на пречац и извршавали их на најсвирепији начин. „Услед свега овога народ је преплашен и живи у великом страху“ и упорно избегава четнике.⁸⁴⁾

Сарадња између четника ДМ и Немаца нарочито је била уочљива и присна у Сењско-ресавском басену. Немци су у Равној Реци оставили 50 војника, а сва остала насеља држали су четници. Немачка команда у овом басену од самог почетка окупације борила се за повећање производње угља, па је поред застрашивања вршила мучења и стрељања недужних људи. Једно време, да би натерали рударе да раде, спуштали су у окна у свакој смени по неколико својих војника и држали прву смену у јами и по 12 часова само да би извукли што више угља. И поред свих ових мера угља је било све мање. Кад су четници ДМ почетком 1943. преузели власт — терор је био појачан. Дражиновци су применили опробани метод да би се додворили Немцима; убијали су све редом, а у овом послу помагали су им њихови „равногорски одбори“, дошаптавајући им „сумњиве“ раднике. Све жртве бацали су изнад Сењског Рудника и Равне Реке у једну дубоку кречњачку вртачу која се налазила изнад Бигра, и коју је народ називао „Михајлова рупа“. „Михајлова рупа“ је постала еимБол злочипа: колико је бачено у њу мртвих и нашло смрт живих — нико не може да каже. Сматра се да је ту нашло смрт преко 1.000 људи, како из рударског басена, тако и из Јагодине, Параћина, Ћуприје и других места.⁸⁵⁾

У априлу било је у животу 13 бораца Моравске чете, који су се кретали у две групе. У првој групи били су: Милан Благојевић Миланче, заменик команданта Пожаревачког одреда, Живота Јовановић, железничар, Димитрије Танасковић Дида, Радмила Трифуновић Хитра,

⁸³⁾ ИАС — Ф. — 21/5—7.

⁸⁴⁾ ИАС — Ф. — 13/62—63, 13/66, 13/67.

⁸⁵⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 178—181.

„Мала“, ученица из Пожаревца и Пешић, ђак из Дубља; у другој: Александар Петровић Шумски, који је после погибије Симе Симића постао политички комесар Моравске чете, Милоје Јовановић, Мика Милановић Конзул, Реља Чоловић, Ратомир Ристић Сеља и још двојица бораца који нису били из села ресавског и моравског среза. Групе су се кретале на територији моравског и ресавског среза вршећи разне акције.

2. априла 5 партизана Моравске чете извело је акцију на немачке камионе између Салаковца и Пожаревца; акција је изведена на 6 км. источно од Пожаревца. Том приликом запаљена су три камиона, један Немац убијен и заплењен један револвер с футролом, један опасач, три ћебета и једна капа. Камиони су возили националне обвезнике који су радили у организацији ТОТ (немачка радна служба — организација за јавне радове), које су партизани пустили својим кућама. Акцију су извели: Милан Благојевић Миланче, Александар Петровић Шумски, Станимир Трајковић Пинтер, Милоје Јовановић Ресавец и Дуле. За одмазду Немци су стрељали 75 комуниста. После ове акције група се поделила на два дела како би захватила већи терен и лакше исхрањивала. Тих дана недићевци су предузели око Свилајнца детаљан претрес. Похапшен је велики број људи у Кушиљеву, Породину, Жабару, Четережу, Сибници, Миријеву, Полатни, нарочито породице партизана и симпатизери НОП-а. Неки од њих су пуштени а неки отерани на принудан рад или у лагер. Претрес терена недићевци су извели са стрељачким стројем у ширини од неколико километара, а напред су ишли сељаци с мотикама, вилама и секирама. Између сељака на сваких 100 метара био је по један војник. Стрељачки строј недићеваца ишао је на одстојању од једног километра.^{8в)}

Дражиновци су наставили с убијањем, а немачке казнене експедиције с хапшењем сељака у Кушиљеву, Купиновцу и Тропоњи, док су у Роћевцу упалили кућу

^{8в)} Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд, 1954, стр. 148 и 450, док. бр. 170.

Живка Маринковића, земљорадника, а њега и његову мајку бацили у ватру. За то време партизанске групе наставиле су да врше саботаже и храбре народ да издржи.

3. априла уништена је општина и архива у Брзоходу, том приликом заплењено је нешто писаћег материјала и јаја, скупљена за окупатора. Стрељан је недићевац Милутин Стокић и одузет му је пар одела и ранац. Оружје није имао. У Врбници, Породину, Кушиљеву, Витежеву, Орешковици, Вошановцу, Топоници и Добрњу леplене су комунистичке паролe.⁸⁷⁾

13. и 14. априла група од 30 партизана извршила је други напад на рудник „Мораву“ и том приликом оштетила парну машину и други технички алат, просула нафту и зејтин и повукла се.⁸⁸⁾

Ноћу између 19. и 20. априла група од шест партизана предвођена Радмилом Трифуновић Хитром спалила је архиву у Доњој Ливадици, излепила пропагандне плакате у селу и отишла у непознатом правцу. Потерни органи СДС сукобили су се с овом групом у атару општине Породина и Брзохода и у борби погинуо је Вујица Ремењак, из Породина, а заробљен је Војислав Николић, из Дубља. Остали су се повукли преко села Четережа.⁸⁹⁾

У Поморављу у то време слово „3“, тј. заклати, постало је основни појам четничке „идеологије“, њен метод којим су мрцварили народ. „Убиства се врше на невојнички начин: убија се син у загрљају мајке, муж у загрљају жене . . . каом се коље и мрцвари и поред тога неки остају живи, неки се од њих поново по оздрављењу убијају . . ., убијени се остављају голи и боси. . .“ Овакви и слични поступци који се свакодневно догађају довели су до тога да кроз цели срез (белички) усред дана промаршира једна партизанска група од 35 људи која је вечерала у селу Деоници „на један сат од штаба четничке команде ДМ и пго је најглавније ниједан сељак није обавестио никога“.⁹⁰⁾

⁸⁷⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд, 1954, стр. 148.

⁸⁸⁾ ИАС — Ф. — 18/137.

⁸⁹⁾ ИАС — Ф. — 21/3—4.

⁹⁰⁾ ИАС — Ф. — 13/62—63, 13/67.

4. маја дражиновци у Орешковици, Вошановцу и Дубинцу прикупљају храну тајно ноћу; они оперишу својим „црним тројкама“, а главни њихов рад, поред убијања, је прикупљање хране.⁹¹⁾

Нов талас убијања присталица НОП-а и родољуба Сењског басена беснео је у мају и јуну. Помахнитали кољаше у овом кратком периоду побили су велики број радника из рудника Равне Реке, Ресаве, Сењског Рудника и Сисевца. У мају на најсвирепији начин побијена је породица Крсте Живковића, из Равне Реке. Четници ДМ су најпре овој породици наредили да се за неколико часова исели из Равне Реке и сачекали су је на Пасуљанским Ливадама. Крста са синовима Јованом и Николом почео је да бежи према Сењском Руднику, али острвљени кољаше стигли су их код болнице и Крсту заклали, Јована убили па га исекли на комаде, а Николу ухватили, одвели у Сење, а потом заклали у Бигреници. Иванка Живковић са својом ћерком и сином Драгутином вратила се у Равну Реку и четници су је ухватили и угушили на очиглед Драгутина који је једини успео да се спасе од шест чланова породице. Ова породица је истребљена зато што је имала једног рођака у НОП-у.

Исте ноћи убијена је и Стана Ристић са својом 12-годишњом ћерчицом. После овог злочина главе Крсте Живковића и Стане Ристић набијене су на коље и стављене испред зграде дирекције у Сењском Руднику. Овај покољ је остављао ужасан приказ: „На путу су лежали разбацани делови људских тела. Одсечене главе: једне девојчице, једне жене и једног човека пси су развлачили: трупове жртава зликовци су пресекли уздужно надвоје а утробу су пси већ одавно развукли и појели.“⁹²⁾

У току маја и јуна извршен је такође и покољ над једном групом муслимана и Хрвата у Равној Реци.

⁹¹⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд. 1954, стр 146—150.

⁹²⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 89—91, 191.

ИАС — К—7 — 76/1111, стр. 23—24.

100 година Сењског Рудника, 1853—1953, Београд, 1953, „Рад“, стр. 251.

У мају месецу било је договорено да се обе групе Моравске чете састану у Вошановцу, одрже састанак, изврше анализу изведених акција и поставе нове задатке. Прва група, коју су чинили Радмила Трифуновић Хитра, инструктор ОК КПЈ за Пожаревац, Милан Благојевић Миланче, Живота Јовановић, Димитрије Танасковић Дида, „Мала“, ученица из Пожаревца и Пешић, ђак из Дубља, кренула је за Вошановац. Међутим, код Миријева она је нападнута од жандарма и у борби сви њени чланови изгину. У овој борби Радмила, тешко рањена, последњим метком одузела је себи живот.⁸³⁾

Друга група, коју су чинили Александар Петровић Шумски, политички комесар чете, Милоје Јовановић Ресавац, Мика Милановић Конзул, Реља Чоловић, Ратомир Ристић Сеља и још два борца чија се имена не знају, вршила је акције у Ресави на терену села Породин, Бобово, Витежево, Луковица, Дубље, Грабовац, Тропоње, Роћевац, Проштинац и Ђуринац. Ова група у ствари имала је задатак да испита како је и ко је извршио издајство због кога је убијен Сима Симић Суви. Када је друга група пошла на састанак у Вошановац, сазнала је шта се десило с првом групом код Мириловца. Група се склонила у селу Бошњану код једног одборника илегалног народноослободилачког одбора у овом селу. Међутим, овај одборник је известио жандарме и они буду опкољени. У борби против 70 жандарма погинула су четири партизана, а Реља Чоловић буде лакше рањен и том приликом га жандарми ухвате, одведу у Жабаре и стрељају. Сви побијени борци Моравске чете били су изложени у Жабарима. Од тог тренутка Моравска партизанска чет [REDACTED] и. „два преж [REDACTED] ела борца, Милоје Јовановић Ресавац, из Кушиљева, и Ратомир Ристић Сеља, после ове борбе губе међусобни контакт. Сеља се упркос јаких потера и слабог познавања људи и терена без везе с одредом и Партијом креће у ресавском и млавском срезу, а онда прелази у звишки срез — у село Рановац. Тек

⁸³⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. '5; Београд, 1954, стр. 15—19, док. бр. 3.

Зборник народних хероја Југославије, Београд, 1957, стр. 815.

крајем јула унео је да успостави везу с одредом и Партијом преко Жике Поповића и Шербановића. Том приликом успоставио је везу и са Милојем Јовановићем Ресавцем. Милоје Јовановић, Сеља и курирка Ружа враћају се у Ресаву. У Ресави је било тешко радити, јер су четници и недићевци потпуно овладали територијом, а осим тога августа месеца Милоје и Ружа одлазе у Пожаревачки одред, тако да он остаје сам. Милоје Јовановић Ресавац погинуо је 1943. код Раброва.⁹⁴⁾ Због провале у Петровцу на Млави, преко које је Сеља имао везу с Партијом и одредом, почетком 1944. ова веза је прекинута, па је тек маја поново успостављена и одржавана до ослобођења.

У првој половини 1943, упркос хапшења (Михајло Стојановић, Вера Ценић, Вука Михајловић), у Ћуприји расте број симпатизера НОП-а, претежно омладине. Група симпатизера омладинаца ради око железничке станице и ложионице. У јуну успостављена је и посредна веза са Јastreбачким одредом. Омладинци су скупљали прилоге у новцу, санитетском материјалу и др. На самој железничкој станици преко телеграфисте успостављена је веза са телеграфистом у Ћунису, који је увек обавештаван о проласку теретних возова из Ћуприје. Пре него што би воз кренуо омладинци, који су радили као пописивачи кола на станици у Ћуприји, уговореним шифрама обележавали су вагоне у којима се налазило оружје, веш и санитетски материјал и др. Телеграфиста у Ћунису о томе је обавештавао Јastreбачки одред који је код диверзије ишао на обележене вагоне. У току ове године у Ћуприји су постојале четири групе омладинаца — симпатизера НОП-а. Једну од ових група водио је Љубомир Гојковић, ученик гимназије. Група Гојковића одржавала је састанке, скупљала прилоге, санитетски материјал и др. и слала у Озренски одред — преко Гојковића, који је био родом из Суботинаца код Алексинца.⁹⁵⁾

⁹⁴⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд, 1954, стр. 148, док. бр. 48.

ИАС — К—9 — 40/973.

⁹⁵⁾ ИАС — К—4 — 46/1061; К—4 — 75/1110, стр. 46—49.

Скоро у исто време рудари из Сењског басена успостављају самостално везу с партизанима. У почетку је повремено скупљан само новац. За овај рад постојале су групе рудара од 2—3 члана. У Равној Реци прилози су слати преко Јована Раутовића, електричара, Михаила Павићевића и Јована Релића. У Сењском Руднику истицали су се у овом раду Јелена и Мирко Лаловић и др.⁹⁶⁾

У лето, за време жетве, дражиновци отворено помажу окупатора. Док бугарски трабанти пљачкају, туку и убијају народ, нарочито у срезу параћинском,⁹⁷⁾ наоружани дражиновци обилазе вршалице и наређују да се испоручи храна за окупатора како би се могао да води рат против НОП-а и савезничке војске у Европи. Један од докумената о помагању непријатеља је онај од 20. јула издат команданту параћинске четничке бригаде. У овом документу четници недвосмислено пружају доказ о издајничкој улози организације ДМ. Између осталог, ту се каже: „Разрезану количину на име реквизиције за окупатора предати откупним станицама одмах ...” Нису случајно четници ДМ забранили умножавање овог наређења у жељи да га сакрију од својих војника и од народа.⁹⁸⁾ За време целог лета дражиновци држе зборове по селима, нападају комунисте, убеђују и силе народ да слуша окупаторску власт и да даје све што се тражи.⁹⁹⁾

У току августа и септембра не престаје клање симпатизера НОП-а, Хрвата, чак и руских емиграната који нису били за њих, Цигана и једне групе Италијана која је тражила везу са НОП-ом. Ова група поклана је код села Тропоња, на месту зв. „Клокочар”. Ни труднице нису биле поштеђене. 4. септембра четници су изболи ножевима и дотукли револверским мецима Наду Бошковић, из Ћуприје, која их је молила да је оставе бар док се не породи. Она је заклана зато што јој је муж

⁹⁶⁾ 100 година Сењског Рудника — 1853—1953, Београд 1953., „Рад”, стр. 252.

⁹⁷⁾ ИАС — Ф. — 20/207.

⁹⁸⁾ Документи о издајству Драже Михаиловића, Београд, 1945, стр. 664—667.

ИАС — Ф. — 21/53.

⁹⁹⁾ ИАС — Ф. — 21/53.

рудар ступио у партизане по избијању устанка у Словенији.¹⁰⁰⁾

13. октобра Пожаревачки одред кренуо је преко Петровца, Млаве и Породина за Кушићево. При пролазу поред породинских салаша партизани су наишли на једну четничку заседу која је контролисала пролаз за Моравску долину. Они су заробили два четника, запленили њихову војничку опрему и уништили мотоцикл. Пошто је овај напад извршен брзо, неки четници су успели да побегну. Партизани су извршили претрес терена, али их нису нашли, па' су у свануће стигли у Кушићево и ту логорovali. Улазак партизана у Кушићево био је примећен од неког непријатељског обавештајца, који је известио недићевце, а ови су у заједници с Немцима и четницима ДМ увече напали партизане. Међутим, кад је непријатељска војска дошла у Кушићево, партизани су благовремено преко извесних симпатизера били обавештени. Очекујући напад, партизани су направили заседе око кућа и кад су ови наишли отворили су концентрисану митраљеску ватру. Како нису знали колика је снага непријатеља, донесена је одлука да се повуку. Са собом су повели и заробљене четнике које су уз пут ликвидирали. После овог напада на Кушићево, партизани су кренули према Великом Селу (у Стигу), а затим за Лесковац, Велики Бубањ итд.¹⁰¹⁾

У току октобра водиле су се борбе на Јастрепцу и Буковику између четника ДМ и партизанских јединица које су продирале из Топлице. Четници упућују своје „летеће бригаде“ од мобилисаног људства у помоћ тамошњим четницима, недићевцима, љотићевцима и Немцима.

Октобра месеца четници ДМ иселили су сељаке из Жупе александровачке и доселили их у Шантаровац и Шуљковац под изговором да беже од партизана и да неће тамо да живе. Депортирани сељаци смештени су по школама Шантаровца и Шуљковца и било их је око 400. Ово „добровољно“ исељавање имало је за циљ да спречи ове сељаке да оду у партизане, а истовремено

¹⁰⁰⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, сгр. 89, 185, 290, 330, 313.

¹⁰¹⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд, 1954, стр. 346.

требало је четницима да послужи као пропагандни маневар и прикаже како људи неће да остану тамо где има партизана. Међутим, ови на силу доведени сељаци били су најбоља пропаганда против четничке лажи јер су отворено говорили да су их четници насилно депортирали. Неки међу њима су и даље одржавали везе с тамошњим партизанима и грдили четнике. Како је храна којом су се хранили „депортирци“ била недовољна, они су помагали мештанима у пољским радовима да би се прехранили и тиме продубљивали своја пријатељства с њима. Кроз међусобно приближавање расло је и узајамно поверење. Депортирци су их обавештавали о НОП-у, о народноослободилачким одборима, о циљевима борбе партизана — о чему су сељаци у овом крају после одласка Беличке партизанске чете — били слабо обавештавани. Изванредна личност међу дотераним сељацима био је Петар Ђукић, учитељ из Дренче, који је и даље одржавао везе с партизанима у Жупи, и који је причао учитељима о културном и забавном животу партизана, организацијама и власти на територији коју су држали партизани. Ови насилно насељени сељаци су свакодневно бежали из Шантаровца и Шуљковца, а четници то нису могли да спрече; једног дана нестао је и учитељ Ђукић који је пребегао партизанима.¹⁰²⁾

Четници, заплашени честим продорима партизана у Поморавље и страховитим поразима јединица у Босни, ступају преко четника и гестаповца Блашка Михаиловића у директан контакт с Немцима од којих траже помоћ у борби против српског народа. У својеручном писму упућеном четничком команданту Иванковачког корпуса, од 18. новембра, између осталог, пише:

„Господине Боро, немачки кап. Биргер, овлашћени пуномоћник заповедника Србије, за који дан долази код вас са г. Голубовићем, шефом станице у Гуприји ради разговора и преговора. . . Искористите овај момент и учините све што ће користити нашем народу, а на првом месту спасите га од сигурне пропасти и уни-

¹⁰²⁾ ИАС — К—3 — 33/965, стр. 81—82.

печат четника Драже Михаиловића (ИАС - Ф-9/105)

Четници ДМ из раааничког среза 1943. године (ИАС — Ф—9-3)

штења који ће немишљиво наступити и од наше земље направити другу Босну".¹⁰³⁾

Већ 7. децембра четници у Поморављу били су извештени да је Дража Михаиловић склопио споразум са окупатором. Немци су почели да гомилају своје трупе у Ћуприји, Јагодини и Крагујевцу и да врше припреме за акцију.¹⁰⁴⁾

Прва јужноморавска партизанска бригада (формирана у селу Образди 10. октобра 1943) кренула је 22. новембра ка Шумадији.¹⁰⁵⁾

Већ 15. и 16. новембра почело је груписање партизана из Топлице. Партизанске јединице биле су „наоружане врло добро, с доста аутоматског оружја, бацача и два пешадијска топа 37 м/м . . ." Истог дана око 12 часова 300 партизана кренули су из правца Рековца и сукобили се код села Парцана у срезу темнићком. Пошто су потукли ове здружене издајничке одреде продужили су према селу Дулену.¹⁰⁶⁾

25. и 26. новембра делови ове партизанске бригаде сукобили су се код села Пољне с одредима четника ДМ из I трстеничке бригаде и омладинцима — четницима села- Каленићког Прњавора. У овој борби четници су претрпели пораз.¹⁰⁷⁾

О овим борбама Прве јужноморавске бригаде постоји извештај од 30. новембра¹⁰⁸⁾ у коме се каже да је бригада водила борбе од села Мале Дренове па све до Груже. У борбама од Мале Дренове и Милутовца па до Шљивице (срез левачки) дражиновци су имали 36 мртвих и 26 рањених, а партизани 2 мртва и 2 рањена. У борбама код Груже дражиновци су озбиљно потучени а за партизанске губитке се не зна. У Гружи, говорило се, дражиновци

¹⁰³⁾ Документи о издајству Драже Михаиловића, књ. I, Београд, 1945, стр. 666—9, док. бр. 732.

ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 233.

¹⁰⁴⁾ Војно-историјски институт, Београд, ф. коп. С-Д-514.

¹⁰⁵⁾ Ослоб. рат. нар. Југославије, 1941—1945, Београд, 1957, стр. 619—620.

¹⁰⁶⁾ ИАС — Ф. — 22/76, 23/214.

¹⁰⁷⁾ ИАС — Ф. — 13/96.

ИАС — Ф. — 29/502.

¹⁰⁸⁾ Зборник ДОК. НОР-а, том I; књ. 5; Београд, 1954, стр. 395.

су укупно имали до 100 мртвих. По причању четника требало је да две четничке бригаде из Шумадије, Јагодине и Левча пресеку пут партизанима, а Кесеровић и Гордић да им ударе с леђа. Међутим, Гордић је отишао за њима, а Кесеровић се вратио у Горњу Жупу.

Четници ДМ се нису обрачунавали само са зрелим људима — и деца су за њих била „сумњива”. Тако су на свиреп начин убили непознатог 12-годишњег дечка у зиму 1943. код Сладаје, у срезу деспотовачком. Дечко је доведен у старом поцепаном оделу и босоног теран по снегу. На месту зв. „Јавор” група четника га је убила. У атару села Сладаје код места зв. „Поникве”, постојала је провалија коју је народ звао „Џодина рупа”. Нико не зна да каже колико је убијених људи бачено у њу; између осталих у њу је бачен и симпатизер НОП-а” Стаја Драгутиновић, из Деспотовца. Карактеристично је да је у овом крају поред убијања био нарочито примењиван метод батинања и скоро нема села у коме најмање десетак људи није тучено из различитих разлога.”¹¹⁰⁾

У Поморављу је увелико, а нарочито код сиромашних и средњих сељака, растао отпор и мржња према четницима. Реквизиције су из страха сељаци подносили, јер ако би се супротстављали, онда су били батинани, убијани, „што саботирају националну борбу”.¹¹⁰⁾

Несташциа хране нарочито се осећала код сеоске и градске сиротиње која се формално мучила око обезбеђивања најосновније исхране. То је погоршало здравствено стање народа, а број туберкулозних обољења се повећао.¹¹¹⁾ Сиромашним и средњим сељацима било је нарочито тешко давање „данка у крви”, јер су богати сељаци избегавали да се одазову честим четничким мобилизацијама. Богати сељаци су — поред изговора да се наводно због болести не могу да одазову — налазили сиромашне људе којима су плаћали да иду уместо њих у борбу против партизана. Ово је све више вршило пола-

¹¹⁰⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 357—359.

¹¹¹⁾ ИАС — К—3 — 33/965, стр. 78.

ИАС — Ф. — 13/29—35, 21/17, 19/171, 19/163, 21/14.

ИАС — Ф. — коп. 24/347.

¹¹²⁾ ИАС — Ф. — 19/176.

ризацију између богатих и сиромашних сељака на штету "дражиноваца, јер је народ и у овом потчињавању сагледавао њихове тежње да га физички истребе. На зборовима, кад су позивали народ у борбу против партизана, они су се љутили на своје помагаче и пребацивали: „Хоћете да ваше хектаре бране они сиромашни . . . ?!“¹¹²⁾ Већ крајем 1943. четници су изгубили свако упориште код народа и одржавали су се само терором.

Читава привреда, а нарочито трговина и индустрија у ово време биле су у озбиљном опадању. У целини, производне снаге у округу биле су у озбиљном опадању упркос притиска окупатора и његових трабаната.¹¹³⁾

Из овог краја од 1943. Немци су скупљали радну снагу за Борски рудник. У овоме су им пружали свесрдну помоћ четници ДМ и домаћи изроди. Белички срез имао је тада 50.000 становника а на принудан рад за Бор давао је око 1.000 радника, док је срез левачки са 30.000 становника морао да даје 4.000—5.000 људи.

Крајем 1943. дошло је у Ћуприју, Параћин и Сењски Рудник неколико водова руског добровољачког корпуса да смени Немце који су морали да врше дислокацију својих трупа у борби против НОВ. Већи број руских емиграната по капитулацији Југославије ступио је у овај белогардејски корпус (који је народ називао „черкези“). Најопаснији су били они који су ступили у немачку шпијунску службу и достављали ревносно Немцима податке о раду појединих сумњивих лица у Јагодини, Параћину, Ћуприји.

Јачање НОВ и све чешћи упади партизана, а нарочито у левачки крај, приморали су Немце да појачају своју радио-службу, зато су још крајем 1943. изградили на брду „Купрес“, северозападно од Рековца, јаке бетонске објекте, склоништа, пушкарнице и др. и ту сместили једну од најјачих радио-станица на Балкану. Ова станица имала је за циљ да даје правац кретања немачким

¹¹²⁾ ИАС — Ф. — 14/54, 29/498.

ИАС — К—3 — 33/965, стр. 82.

¹¹³⁾ ИАС — Ф. — 19/176.

авионима који су нападали разне објекте и партизанске концентрације. Оваква иста постројења постављена су на Јастрепцу и Сврљишким Планинама.¹¹⁴⁾

ГОДИНА 1944.

Деловање Драже Михаиловића под видом независности требало је да буде немачко-четничка камуфлажа с циљем да се преваре народне масе које су Дражину помоћ окупаторима сматрале највећим злочином и срамном издајом. Када је 9. јануара 1944. један део ових белогардејаца, који је био стациониран у Параћину, био упућен за рудник Бор, четници су сматрали да је ово згодна прилика да дођу до оружја. Међутим, по наредби четничког команданта у Параћину забрањено је разоружавање ових плаћеника и у наредби нижим старешинама истакнута чињеница „да белогардејски плаћеници не дирају четнике“, па према томе ни четници не треба да дирају њих.¹¹⁵⁾

18. јануара у селу Сењу на састанку сарадника четника а ради организовања борбе против комуниста прецизирано је који ће људи бити убијени и одређене су кољашке „црне тројке“. Истовремено је одржан и састанак у Бресју, код Јагодине, с истим циљем.¹¹⁶⁾

ФЕБРУАРСКИ ПОКОЉ

У безнадежној ситуацији четници ДМ покушавају да методама застрашивања и крвопролића недужних људи зауставе своје распадање у Поморављу. Зато стварају план масовних покоља напредних и родољубивих људи у Јагодини, Ћуприји, Параћину и Свилајнцу.

Покољ у Јагодини, Ћуприји и Параћину извршен је у исто време 1. фебруара и организован је са знањем

¹¹⁴⁾ ИАС — Ф. — коп. 9/146; К—10 — 56/1076, стр. 29.

¹¹⁵⁾ *Документи о издајству Драже Михаиловића*, књ. I, Београд, 1945, стр. 272—273, док. бр. 734 и 735.

¹¹⁶⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 196.

немачких власти. Међутим, масовни покољ у Свилајнцу одложен је за април.

У Јагодини је те ноћи заклано 18 људц и жена у кућама, а 9 је одведено у село Бресје, близу Јагодине, и сви убијени — поклани. Највећи број својих жртава четници су масакрирали наочиглед њихових најближих.¹¹⁷⁾

Увече, 1. фебруара између 19,30 и 20 часова, када је због „полицијског часа“ највећи број грађана био код својих кућа, размилеле су се кољашке тројке по граду и започеле крвави посао. Кад су закуцали на врата куће професора Јована Аћимовића Жана, он је покушао да бежи, али рањеног стигли су га на улици и убили,¹¹⁸⁾ док су професора Ђуру Лопичића заклали у спаваћој соби¹¹⁹⁾, а младог учитеља члана СКОЈ-а Бранка Радисављевића и његовог оца обућара заклали су пред мајком и сестром. Бранкова мајка је покушала да спречи клање сина и рукама је ухватила сечиво каме, а затим окрвављена сручила се на већ мртво синовљево тело.¹²⁰⁾ Даницу Алтман — Станојевић, члана СКОЈ-а од пре рата, затекли су како доји дете, и тек што га је пустила из наручја, била је избодена камама на кућном прагу.¹²¹⁾ Софији Младеновић, радници, још од пре рата члану КПЈ у Македонији, /скоро су одрезали главу. Софија је тада имала 57 година и била је мајка четворо деце. Кад су код ње упали у кућу, тражили су најпре списак станара, а затим су јој наредили да пође с њима „на саслушање“. Софија је пошла смело и прибрано из куће, опраштајући се са децом: „Збогом, децо ... будите добри ...!“ Деца су покушала да пођу за мајком, али их је један од четника одгурнуо и чврсто држао врата. Нешто доцније деца су

¹¹⁷⁾ ИАС — Ф. — 17/26, 13/19.

¹¹⁸⁾ *Просветни преглед*, Београд, 1960, бр 3—4 стр. 3.

¹¹⁹⁾ *Просветни преглед*, Београд, 1961, бр. 1—2, стр. 9.

¹²⁰⁾ *Просветни преглед*, Београд, 1960, бр. 10, стр. 4.

¹²¹⁾ *Просветни преглед*, Београд, 1961, бр. 1—2, стр. 9.

затекла мајку мртву у дворишту и уносећи је у кућу њена најмлађа кћи Иванка држала је за главу, која је скоро била одвојена од трупа. Тек у кући деца су видела слику језе јер им је мајка на грудима имала 35 убода и потпуно распаран трбух.¹²²⁾

У овој ноћи ужаса заклани су још: Зора Бошковић, радница, члан СКОЈ-а, Душан Миљковић, ученик V године учитељске школе, члан СКОЈ-а, судија Пантић, бивши комунистички посланик за округ лесковачки, Динка Ненковић, симпатизер НОП-а, судија Радовић, симпатизер НОП-а, и др. Те ноћи четници су певали улицама и лумповали по кафанама, прослављајући свој „херојски подвиг“.

У Ћуприји, исте ноћи, четници ДМ ухватили су 30 лица, од којих је у „Летовишту“ заклано и бачено у „Михајлову рупу“ 12, међу њима највише радника и домаћица.¹²³⁾

У Параћин је те вечери дошло око 50 четника подељених у тројке. У фабрици штофа су имали свога обавештајца који је искључио осветљење и тиме им олакшао посао, пошто је фабрика давала граду осветљење. Овај покољ организован је у сарадњи са немачким властима и СДС. Из града је изведено 8 симпатизера НОП-а и заклано у Голубовачкој шуми, док је у својим кућама заклано четворо. Само врло мали број списком обухваћених успео је да избегне клање, али су неки убрзо ухваћени и заклани 3. фебруара: Живорад Гортан и Милорад Јовановић „Земунац“.¹²⁴⁾

У фебруару, одмах после покоља, прочетнички оријентисани омладинци у Ћуприји потказали су групу напредних гимназиста Мирослава Спиру Јоцића, Милана Панића и Сврзића. Кад су сазнали да их траже четници, пошли су у партизане. Четничке „црне тројке“ стигле су их код Главице близу Параћина. Јоцића су заклали, а

¹²²⁾ ИАС — К—3 — 117/1287.

¹²³⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 195.

¹²⁴⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 316—317.

ИАС — Ф. — 17/26.

Панић је побегао и отишао у партизанае. Сврзић је остао код четника, јер је у њиховим редовима имао рођаке.¹²⁵⁾

Али страх од четничких злочина мешао се с радошћу све више уколико је успех партизана био све очигледнији и веровање у скоро ослобођење деловало је охрабрујуће. Неколико дана после покоља у Јагодини и другим местима дражиновци су сазивали зборове по селима да би сељацима „објаснили“ зашто кољу а и да би испитали расположење маса. Тако је сазван збор у селу Шантаровцу на коме је говорио четнички мајор Здравко Милошевић. Милан Матејић, земљорадник, из Шантаровца, сећа се тог збора и прича: „Неколико дана после покоља у Јагодини сазван је опет збор у селу на који је морао свако да дође. Пролазећи кроз окупљену масу, четнички мајор Здравко, висок, мале главе, шмрчући као кад њуши кроз ваздух, викне: „Овде ми мирише на комунисте“, и тако идући погне се на степенице старе општине, а Живадин Лазаревић, познат у селу као лакомислен, сервилно му је одобравао: „Има, господине, има, господине. . .“ Милан Матејић, познат раније као радикал, стари и богат домаћин, стојећи у маси узвикне: „Нема овде, господине мајоре, комуниста, имало их је нешто, али су та деца отишла. Али и они су били деца од поштених очева и они су били добра деца“. На то је Здравко почео да прети да ће их обесити све о брест пред општином ако помажу комунисте“.¹²⁶⁾

Крајем фебруара сва три четничка корпуса из Поморавља послала су знатан део својих снага у борбу против партизана. У овим борбама командни четнички кадар показивао је крајњи кукавичлук. Какав је био морал и борбена спремност овог немачког слуге најбоље показује борба код села Гревца, крајем фебруара, против партизана. Када су четници стигли на Јастребац, командир стрељачке чете Ресавског корпуса распоредио је војнике по заседама, а он се с већом личном пратњом настанио у селу и с официрима правио ручкове и вечере, „док су

¹²⁵⁾ ИАС — К—4 — 46/1061, стр. 56.

¹²⁶⁾ ИАС — К—3 — 33/965, стр. 86.

му војници јели киселе паприке са сувим качамаком. Капетан Коста није знао да се од војника не може сакрити прасећина". Група од 150 партизана свакако добро обавештена од својих људи сачекала је ноћ и напала четнике. „Капетан Коста и сам у паничном страху викне: „Бежи...“ А војници кад су видели како им старешина бежи, као без главе, заједно са официрима... поучени рђавим примером нагну и сами у бекство...“ У овој борби партизани су ранили и побили већи број четника.¹²⁷⁾

У борбама на Јастрепцу мобилисано људство никако није било расположено да се бори уз четнике који су се декларисали као сарадници окупатора. У народу су се чула мишљења да су четници у овом крају гори од Немаца. Народ се потпуно одвојио од четника, па и њихови сарадници почели су да их се клоне.¹²⁸⁾

Они издају наредбу да их народ у пролазу и при сусрету мора да поздравља, „а командант ће одлучити да ли ће кога отпоздравити". У наредби се нарочито истиче да жене имају обичај „да ћуте када пролазе покрај четника"¹²⁹⁾ У низу четничких махнитања и злочина, а нарочито после фебруарског покоља, четници су издали наредбу свештеницима да морају редовно одржавати службу у цркви, и њих величају, а народу под претњом батинања наредили да без изговора морају долазити „у раним јутарњим часовима у цркву".¹³⁰⁾ Тако је, „у име краља и под знаком крста" био благословљен злочин и настављено клање.

Почетком априла отишао је у партизане гимназист ЈБубомир Гојковић, из Ћуприје, пошто је већ био компромитован. С њим је отишла и ученица Јелена Лела Лаловић. Пре то што је пошао, Гојковић је дао везу и упутства за рад Николи Легцу и Панти Милутиновићу, у које је имао највеће поверење. Од тада ће њих двојица пребацивати омладинце из Ћуприје у Озренски одред. У току лета пребачено је из Ћуприје око 20 омладинаца у

¹²⁷⁾ ИАС — Ф. — 13/19—21.

¹²⁸⁾ ИАС — Ф. — 13/81—84

¹²⁹⁾ ИАС — Ф. — 13/93.

¹³⁰⁾ ИАС — Ф. — 13/94.

партизане. Пребацивања су вршена преко везе — у Браљини — Боре Браљинца.¹³¹⁾

РЕСАВА ПОД СЛОВОМ „3”

Масовну ликвидацију симпатизера НОП-а у Свилајнцу четници ДМ извршили су 29. шприла, којом приликом су заклали 8 лица код места зв. „Дивотин”, између Гложана и „Црквенца. О овом покољу~један од очевидаца четника — прича:

„Једне ноћи док смо биваковали код села Црквенца, Вукашин је дошао у нашу собу и питао: „Ко хоће да иде са мном, имамо вечерас да кољемо?!” Сви смо дигли руке увис, јер, како сам чуо, ко не дигне руку та^ рђаво пролази. Вукашин је одвојио пет тројки и отишао. . . Било је то око 9 часова. У 12 часова су се вратили и довели шест везаних људи, међу којима сам познао Мику Јовановића „Браду”, учитеља, и Илију Бучина, свештеника. Учитељ Мика Брада био је у гаћама и кошуљи, и бос, дигнут из кревета; и други су били боси. Ухапшени су одвезани и сваки посебно поново везан с рукама назад. Издвојили су их по двојицу и на сваког је била по једна тројка. Претходно су сеоски стражари отишли са ашовима, а одмах за њима отишле су и тројке са ухапшеницима. После пола сата вратили су се с крвавим рукама, а један с пребијеном пушком. Сви који су се вратили, рекли су нам: „Ала смо их клали!” Један је причао како му се пушка пребила кад је једног ударио по глави, јер они прво ударе човека у потиљак, па кад падне, онда га један прекоље. . . Сви су се смејали. Док сам био оних неколико дана с војницима Вукашина, само сам слушао о покољима и клању и ко све треба да се коље, и како се сви отимају ко ће да изврши смртне казне. Грозио сам се ових ствари. . .”¹³²⁾

Расположење народа после овог покоља у Свилајнцу, најбоље илуструју ове изјаве:

— К—4 — 46/1061, стр. 57, 58.

— Ф. — 13/54.

— К—10 — 56/1076, стр. 290—291.

„Цео Свилајнац, ја вам гарантујем, спреман је да да изјаву да је овај зулум додијао целом народу Ресаве. ... Народ се налази под таквим зулумом да је то неописиво... Нико не жели да види четнике, само их из страха трпи..."¹³³⁾

Један сељак дао је ову изјаву:

„... Разрезају на село по 600.000 — 1.000.000 динара. Ми немамо толике паре. Ако не дамо, остављају нам рокове и прете. Бију нас као стоку, уз то малтретирају... Четнике нико не воли. Они се држе само терором. Крв је преплавила Ресаву, која грца у сузама и стење под четничким јармом".¹³⁴⁾

Извесни грађани су изјављивали да је довољно да дође само једна партизанска чета па ће цела Ресава поћи за њом; да су четници гори од окупатора и питају се када ће престати са покољем најугледнијих грађана и интелектуалаца. „Шта ће нама Југославија и Србија без Срба, овако више не може да се издржи... Овде се убија како ко хоће. ... Ми се гнушамо на покољ ових шест највиђенијих грађана Свилајнца који су били исправни грађани".¹³⁵⁾

Још с пролећа 1944. Врховни штаб НОВ донео је одлуку да тежиште својих операција пребаци у Србију која је због свог географско-стратешког положаја представљала најосетљивију тачку у систему немачке одбране на Балкану. Немачка врховна команда била је свесна значаја овог подручја и желела је да спречи продирање јаке групе народноослободилачке војске која се у том циљу припремала на подручју Источне Босне, Црне Горе и Санџака.

У периоду од маја до јула настаје све живља активност већих партизанских група у Поморављу:

1. маја група од 40 партизана дошла је у стругару у Троглан-баре, поскидала све каишеве, а потом се удаљила у непознатом правцу.¹³⁶⁾

31. маја у 18 часова једна група од 30 партизана на путу Сењски Рудник—Равна Река напала је немачког

¹³³⁾ ИАС — Ф. — 13/54.

¹³⁴⁾ ИАС — Ф. — 13/55.

¹³⁵⁾ ИАС — Ф. — 13/55.

¹³⁶⁾ ИАС — Ф. — 12/21.

наредника Шпрајбера и тумача Новицу Поповића, пуцала на њих, али еу ови успели бекством да се спасу.¹³⁷⁾

4. и 5. јуна прешла је једна група од 250 партизана из среза бањског преко села Јошанице у срез ражањски и улогорила се код Обрадових Столица (15 км. с-и од Ра-жња — секција Параћин).¹³⁸⁾

У току ноћи 8. и 9. јуна појавила се у селу Бајчетини, на граници среза левачког и грузанског, једна група од 30—40 партизана. Истовремено појавила се и једна велика група на територији среза ражањског и граничним деловима срезова параћинског и темнићког.¹³⁹⁾

Већ од маја месеца преко Поморавља прелећу савезнички авиони.¹⁴⁰⁾ Половином маја приликом једног од тих прелетања био је оборен један амерички бомбардер код села Исакова. Осам Американаца дражиновци су спровели у Равну Реку — у штаб Раваничке бригаде. Ово су доцније искористили и ширили лажне вести да су то представници америчке војне мисије који су дошли код њих. На територији округа било је срушено у току лета још неколико америчких авиона. Дражиновци су све ове авионе опљачкали.¹⁴¹⁾ Појаву савезничких авиона народ је са радошћу коментарисао. Дражиновци, пак, наставили су да обмањују народ како ће им савезнички авиони бацити оружје за борбу против непријатеља, иако им је већ било јасно да такву помоћ неће добити и да је њихова сарадња са Немцима, и поред маскирања, била одавно јасна.¹⁴²⁾

Дражиновци су често инсценирали нападе на Немце, да би се показали као борци за ослобођење. Обично би „заробљене“ Немце водили кроз села да их народ види, или су јавно размењивали своје „заробљене“ четнике са „заробљеним“ Немцима. Тако су 12. јула напали воз с немачким војницима који су се повлачили из Сењског басена, срушивши пругу Равна Река—Ћуприја. Неколико

ИАС — Ф. — 24/227.

¹³⁸⁾ ИАС — Ф. — коп. 10/476, Ф. — 10/201.

¹³⁹⁾ ИАС — Ф. — 10/201.

¹⁴⁰⁾ ИАС — Ф. — коп. 10/177.

¹⁴¹⁾ ИАС — К—4 — 46/1061, стр. 51.

ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 348.

¹⁴²⁾ ИАС — Ф. — 24/204, 14/9, 13/39, 13/40, 15/47.

ухваћених Немаца су водали кроз села, да би обманули масе, а после их пустили.¹⁴³⁾

Четницима су и Јевреји сметали, па су јуна убили две Јеврејке које су се криле у селу Сибници — Ружу Клајн и њену мајку. Мајка је била болесна и шлогирана и убили су је у кревету, а ћерка је одведена и после два—три дана, пошто је неколцо четника силовало, убијена је у Коморану. Кад је већ настало расуло у четничким редовима и кад су се већ повлачили, октобра, повели су са собом и једног Јеврејина, који је као избеглица живео у Риљцу и на путу између Каленића и Превешта заклали га.¹⁴⁴⁾

У јулу деснокрилна група НОВ (2, 5. и 17. дивизија) потукла је Немце и четничко-недићевске измећаре као и шиптарске издајнике, и продрла на Копаоник.

Централна група (Први и Други корпус односно 1, 6, 16 и 36 дивизија) у борбама са немачко-бугарским јединицама и четницима надирала је преко Лима у правцу Ужице—Ваљево. Форсирајући Дрину код Зворника, продрла је под борбом у Србију и левокрилна група (11 и 28 дивизија).¹⁴⁵⁾

Партизанске акције се настављају. Ноћу 30. јула око 24 сата једна група партизана наоружана пушкама и пушкомизраљезима врши саботажу, порушивши железнички мост код села Главице (2 км. источно од Параћина).

31. јула са овом групом сукобиле су се четничке јединице зајечарског округа на граници параћинског и зајечарског округа. Губици на обе стране су непознати. Истовремено вођене су борбе између четника и партизана код Црног врха и Јаворка (18 км. источно од Параћина).¹⁴⁶⁾ У овим борбама не дезртирају само дражиновци, него и Немци, па четничке команде у Поморављу наређују да се сви немачки војници који беже из својих јединица „прихвате” и да им се укаже свака подршка.¹⁴⁷⁾

¹⁴³⁾ ИАС — К—4 -т- 46/1061, стр. 51.

¹⁴⁴⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 275—276.

¹⁴⁵⁾ Чубелић и Милостић — *Преглед историје НОБ* — Загреб, 1959, Матица хрватска, стр. 215.

¹⁴⁶⁾ ИАС — Ф. — 12/23.

¹⁴⁷⁾ ИАС — Ф. — 12/14.

Крајем јула савезнички авиони митраљирају железничку станицу у Ћуприји, два воза у железничкој станици Параћин и један код железничке станице Дреновац.¹⁴⁸⁾

У току августа месеца савезнички авиони митраљирају возове на линији Јагодина—Параћин. 15. августа савезнички авиони нападају фабрику штофа Владе Теодаревића у Параћину и из митраљеза и'топчића оштећују нека постројења и машине у фабрици. Том приликом пале су три топовске гранате код кафане „Солун" у Параћину, али нису експлодирале. 31. августа око 10 часова бомбардован је железнички мост на Великој Морави и био теже оштећен. Немци су успели да га оправе за две недеље, јер им је био потребан за повлачење својих трупа из Грчке и са југа уопште.¹⁴⁹⁾

На Буковику у то време водиле су се оштре борбе између јединица НОВ и здружених одреда четника и СДС. У овим борбама четници и СДС имали су велике губитке и лечени су у ћупријској болници.¹⁵⁰⁾ Велики број људства, који су четници мобилисали у борби против партизана, дезертирао је и бежао својим кућама или својим рођацима, а четници су наредили да исте „треба мајсторски саслушати, пронаћи коловође, па према кривици" предати преком суду.¹⁵¹⁾

После капитулације Бугарске, 9. септембра један број бугарских војника био је од стране четника разоружан. У вези с тим, Дража — доследан сарадник окупатора — исправља грешку свог нижег команданта у Параћину и захтева да се поврати оружје јер ће то бити „од веће користи", пошто се надао да ће се ови бугарски фашисти са истим оружјем борити против сопственог народа.¹⁵²⁾

¹⁴⁸⁾ ИАС — Ф. — 24/221—224, 26/308.

¹⁴⁹⁾ ИАС — Ф. — 24/224.

¹⁵⁰⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 103.

¹⁵¹⁾ ИАС — Ф. — 14/21.

¹⁵²⁾ *Документи о издајству Драже Михаиловића*, књ. I, Београд, 1945, стр. 696.

Велики успех јединица НОВ у читавој Србији при-
морао је четнике да у Поморављу изврше општу моби-
лизацију 4. септембра.¹⁵³⁾

7. септембра четници су наредили мењање тактике
према народу, захтевајући да се према њему лепо пона-
шају и да „поступцима треба доказати да је сада наша
војска једина права залога за његов лепши и бољи жи-
вот у будућности. . .”¹⁵⁴⁾ На домаку слободе Дражини
терористи покушавају беспримерном лицемерношћу да
придобију народ који је скоро три године трпео њихова
недела и био очевидац њиховог издајства.

И одмах, 9. септембра, четничка команда наређује
својим командантима да ни према Немцима нити према
Бугарима било шта предузимају.¹⁵⁵⁾ До краја Дража остаје
највернији сарадник у мржњи и истребљењу свог народа
заједно с фашистима. У тренутку када свакодневно стижу
извештаји да војници беже са положаја, проносећи
„алармантне гласове” о победи партизана, Дража Миха-
иловић проналази метод стварања „петорке смрти” које
треба да гоне дезертере и да их убијају.¹⁵⁶⁾ Али опадање
морала у редовима дражиноваца није се могло да за-
устави, иако су дезертере хватали и склањали из њихо-
вих родних места.

Под налетом народноослободилачке војске побегло је
19. септембра у срез левачки све људство (6.000) из Кру-
шевачке, Жупске и Копаоничке четничке бригаде које
је уз пут побацало своје оружје.¹⁵⁷⁾ Народ у срезу левач-
ком за који су четнички извештаји од 1942. до половине
1944. тврдили да је то „најмирнији крај”, сада и он от-
казује послушност четницима јер људство које је по-
бегло из борбе против партизана смештено у селу Опа-
рићу и Белушићу није добијало храну од сељака. Се-
љаци из села Опарића, Белушића, Драгова, Лепојевића и
Сибнице, који су били „обавезни” да издржавају четнике,

¹⁵³⁾ ИАС — Ф. — 13/36, 13/37, 13/38, 13/47, 2.

¹⁵⁴⁾ ИСА — Ф. — 13/48.

¹⁵⁵⁾ ИАС — Ф. — 13/39, 13/40.

¹⁵⁶⁾ ИАС — Ф. — 15/1, 15/6, 15/11, 15/7, 15/17, 15/10, 15/21, 15/28.

¹⁵⁷⁾ ИАС — Ф. — 15/32.

из Крушевачке бригаде, ниеу хтели да дају храну. Четничке власти биле су немоћне јер народ више није хтео да извршава њихова наређења и поред претњи и немило-срдног терора. Власт четника се распала као мехур и „нико никога не слуша”.¹⁵⁸⁾

Заплашени сталним бекством не само насилно мобилисаних војника него и командног кадра, као и неизвршавањем наређења од стране четничких позадинских власти, четници једним наређењем захтевају од народа да преда све оружје и прете стрељањем.¹⁵⁹⁾ Јер, требало је заштити се с леђа а и лакше је чак при повлачењу вршити насиља над ненаоружаним народом, што је ова наредба у суштини и била. Расуло у четничким редовима од врха до дна, и страх, који им је у кости утерала народноослободилачка војска у свом незадрживом надирању према Поморављу, нагони четнике да наставе своје кољашке злочине. Они и даље врше покоље и пљачке. Једна група Чеха и Пољака, који су били принудно дотерани на рад код ТОТ-а, видећи блиски слом Немачке, одлучили се на бекство. Камионом су кренули према Ћуприји, али због бомбардовања моста нису могли да пређу преко њега, па су кренули према Крушару да би прешли преко моста код Глоговца. Камион је возио Милан Пох, четнички сарадник. Овај је обавестио четнике и они су код Крушара скинули све бегунце — 11 лица — међу којима и две жене иједнодете. Исте ноћи одвезли су их на Мораву и све их на зверски начин побили: натерали су их да се свуку и легну потрбушке а затим су их секли секирама и бацили у Мораву. Све њихове ствари су опљачкали.

Дражина политика обмана, лажи и дволичњаштва према народу и слугерањски однос према фашистичком окупатору не престају у овом округу до последњег момента. Да би заварали народ како се боре против Немаца, четници су септембра 1944. извршили „напад” на једну колону Немаца која је пролазила кроз Свилајнац. Том

¹⁵⁸⁾ ИАС — Ф. — 15/26.

¹⁵⁹⁾ ИАС — Ф. — 15/29, 15/20, 15/23—24, 15/31.

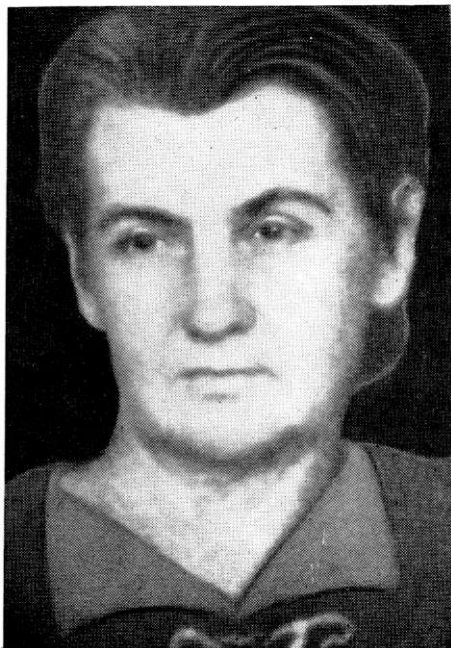
приликом „заробили су“ око 50 Немаца, терали их од села до села (да завајају сељаке како се боре против Немаца), а затим их пустили да се врате у Јагодину. Инсценације напада на Немце вршили су неколико пута. Кемци, пак, са своје стране, да би закамуфлирали ову сарадњу, вршили су одмазде, па су и овом приликом једним авионом бомбардовали Свилајнац. У овом бомбардовању погинуло је неколико грађана.¹⁶⁰⁾

¹⁶⁰⁾ ИАС — К—10 — 56/1076, стр. 291.

Четници Драже Михаиловића на делу (ИАС — Ф—30/69)

Душан Петровић, борац
Левачке партизанске чете
из Лоћике, кога су четни-
ци ДМ клали 27. јануара
1943. године, али је исти
остао у животу (ИАС —
Ф—31/29)

Софија Младеновић, до-
маћица; заклана од четни-
ка ДМ 1. фебруара 1944.
године у Јагодини (ИАС
— Ф—31/43)